

М $\frac{м-3}{242}$

2-х.

С. МОГИЛЕВСКАЯ

43

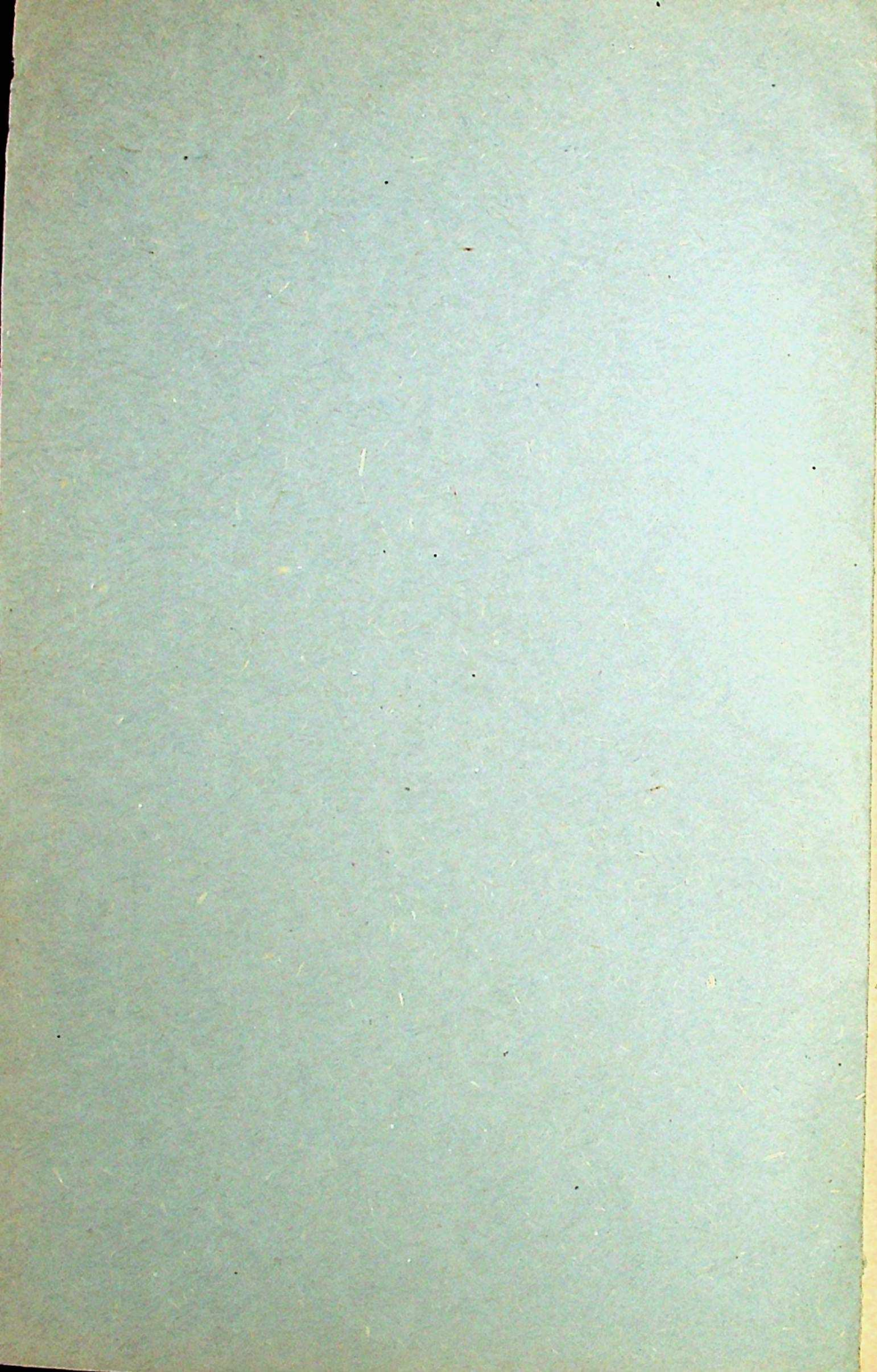
Чапаёнок

ПОВЕСТЬ

А. Ермолаевни зург

ХАЛЬМГ ГОСИЗДАТ
ЭЛСТ—1941

С. МОГИЛЕВСКАЯ

Чапаёнок

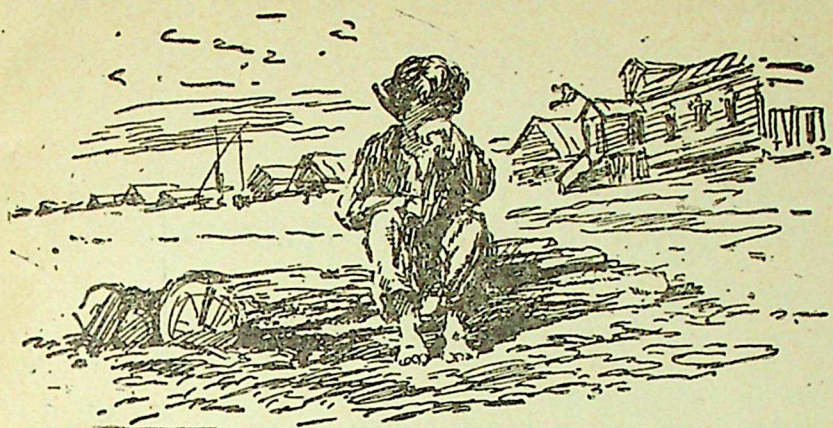
ПОВЕСТЬ

А. Ермолаевин зург

НИЗНИЙ
ИНСТИТУТ
ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
Академии Наук
СССР

ХАЛЬМГ ГОСИЗДАТ
ЭЛСТ—1941

МИТЯ

Митя теегин бичкн балгъсн Балаковд бääлä. Эн тагчг балгъсн, мел көкрсн ургъмл дотр, ик-ик гуйрин складмудта Иджл голин эрг деер зогсджала.

Ўвлд теегäс киитн салькн ўлāгъäд, бичкн-бичкн гермүдиг терз кўртлнъ цасар бўркäд, балаковскин улицäр шуукрдж ўлāгъäд, көрч одсн Иджл тал гарч ишкрдмн.

Зунднъ кенъкнсн сääхн ўнр гарад, сергмджтāгъäр дуулсн царцахасин дун сонъсгдад, хааран хäлāв чигн кевс мет буурлдагъар бўркгдсн тег нўд байрлулна.

Митя экән меддг уга билä. Тернъ кезäнä онъгрдж одла. Эцктāгъäн хоюрн балгъсна захд, гол тег хойран хоорнд, бичкн герт бäädг билä.

Гражданск дән эклхд, Митя арвн негн нас кўрäд уга билä. Иджлин көвән селäдär,

хотдудар, цуг советск республикяр чигн
Красн гвардин отрядмуд бӱрддж йовцхала.

Балаковд бас красногвардин отряд
бӱрдв.

Тӱрӱн болдж гилтӱ эн отрядт Митин
эцкнь—грузчик Федор Горелов орв.

НЕГ ДӲКДЖ АСХАР

Нег дӲкдж асхар эцкнь йовхар белдв.
Тер хаваста пинджакан ӱмсӱд, буугъан
авв.

Чи хааран однач?—гидж Митя сурв.

Эцкнь, Митя тал ӱӱрддж одад, гарарн
толгъагъинь илчкӱд келв:

— Эндр цагъачудиг гиичд кӱлӱджӱнӱв-
дн. Тегӱд цуг отрядарн тедниг йоста кевӱр
тосхар бӱӱнӱвдн. Дӱнӱ болтха—гидж Ча-
паевд зӱнӱг ӱгӱлвдн.

Чапаевин тускар Митя дала юм сонӱ-
сад уга билӱ. Тер эн балаковскин билӱ,
германск дӱӱнӱс хӱрӱ ирхдӱн, Пугачев бал-
гъсна деер отряд цуглулла.

— Чапаевин отряднӱ икий?—гидж Митя
сурв.

— Бичкн биш, нӱӱмн зу кӱрх... Сӱн
отряд! Чапаевин ӱмнӱс кен чигн тесдж чадш
уга!.. Чи Митя унт, би дарунӱ ирнӱв.

Эцкнь махлагъан ӱмсӱд, ӱӱдн тал йовв.

—Пап!—гиггяд Митя тунүг зогсав.—
Түүнә мөрнә ямаран?

— Кенә гинәч, көвүн?

— Үр Чапаевин гинәв....

— Мөрнә йир сән, күчр сән!

— Ямаран зүстәгъинь кел? Зеердий?

— Зеерд гинә... Эврән үзәд угав.

Зеерд гихлә, зеерд болджах угав!—гидж
Митя байрлв. Зөрмг командир Чапаевин
мөрн мел тиим болх зөвтә. Хуц хамрта
нәрхн зеерд! Мел донской тохмта хурдн
зеерд.

Митя эцкәсн, үр Чапаев бийнә ямаран
күүгъинь сурхар седлә, болв чадсн уга.
Эцкнә гертәсн гарч одв. Арднә үүдн тач-
кнад хаагдв.

Сөөднә көвүн төвкнүн унтв. Түүнә зүүдн-
днә зеерд мөртә Чапаев орад байрлулв.

„ЭЦКМ ЯГЪСМБ?“

Митя даарад босв. Терзәр хаврин серүн
өрүнә герл шагъав. Үүднә секәтә, салькнд
цокад бәәнә.

Митя чочн тусад чинънв. Эцкнә ода
чигн ирәд уга, гер дотр тагчг.

Генткн йир өөрхн, нам хотн дотр чигн
гарсна аәләр чанъгъ дун гарв. Эн дуунас
нам гер чичрәд одв. Терзин шилмүд чичрл-
дәд, үүдн чанъгъар хаагдад одв.

Митя унтсн газрасн өсрдж босад, тер-
зин өмн пол деер суугъад одв.

Газа буугъин дун гарад бääнä. Хääкр-
сн äмтнä дун сонъсгдна.

Болгъамджтагъар герин эрслä шахлддж
бääгъад, терзär хäläv. Öрлä, шинкән цäädжäh
кемд ööräгъär тодрха биш äмтн гүүлдäд
бääцхәнä. Хошадар-гурвадар Пугачевск
хаалгъ тал гүүлдн йовдж, халдад йовцхана.

Генткн нег негнәнн дару хойр дäкдж
чанъгъ товин дун гарв. Митя чирäгъән
гарарн бүркäд, пол деер унад одв..

Цуг тагчг болсна хöөн, тер дакад тер-
зär хäläv, газа йосндан öр цäädж, цур
юмн уга, хоосн. Туслцад зогсджасн герин
өркин öрälнь уга, хаалгъ деер ханцндан
улан кенчр боосн кўн, гаран сарсагъад
көндрл уга кевтнä.

„Ягъад эцкм эс ирсн болхв? Хама йов-
дг болхв тер?“—гидж көвўн чочн тусдж
санад, адгъдж көлдән гос öлгдж авад,
улицд гүүгъад гарв.

„ЎР ЧАПАЕВ ХАМАВ?“

Гертäs гүүдж гарн, Митя ўўдн хоорнд
öörән бääсн Капитонычиг ўзв. Öвгн хашан
ўўд тўшдж зогсад, уулäд бääнä. Нўлмсн
халх деегärнь гооджад бääнä. Салькн
буурл сахлинь киискäд бääнä.

— Аав!—гидж Митя хääкpäd, гараснь шүүрч бәрäд:—Аав, чи ягъад уульджанач?

— Балгъсиг хазгуд эзлчкв... Манакниг цугинь... цуг отрядиг чавччкидж... Мини көвүн Ванюшкиг бас...

— Мини эцк ягъдж? Ёр Чапаев ягъдж? —гигъад Митя хääкрчкäd, хәрүгъинь күлäl уга, буугъин дун гарсн газр тал гүүгъад гарв.

Улицин зах күртл гүүгъад күрв. Цаа-ранднь садмуд болн көл тәрән бääнä. Тершитм эргдж гарад, өмнән өргн,—көндä болн хар тег үзв. Болв буугъин дун талдан газрас, балгъсна талдан захаснь гарад бääв.

Митя тег давад, буугъин дун гарсн тал гүүв. Хоолнь нам хагсдж одв. Көлнь ээдpäd, чиигтä газрт шигдäд, чирäгъинь киитн салькн үлäгъад йовна. Хальтрад унад чигн йовна, болв зогсл уга уралан хурдлад йовна.

АНЪГЪАЙГТ

Генткн хаджуднь, өмннь одад түүнä наадад бääдг гүн анъгъайгас, аргъулхан инцхәсн мөрнä инцхәлгън сонъсгдв.

Анъгъайгт мөрн бääнä. Хамагъас ирсн болхв? Митя дарунь зогсв. Йир хаджгър сонъссн уга болхв!

Мөрнä ä дакад сонъсгдв. Äрä ду гарад,

дөнъ сурджахар инцхäv. Митя, юм ухалл
уга тигälән эргäd, äрä медгдм джим
хаалгъар гүүв.

Хортнла äмтин сүл, äмтин äәмшгтä
ноолдань энд болдж. Хазгудин дääчнрин
дäврлгънд шахгдад красногвардейск отряд
анъгъайгт ордж.

Хазгудин чашкд чавчгдад, үксн мөрнä
көлд ишкгдсн красногвардейцмүд хотхрин
йоралд, хаврин сүл цасн деер кевтцхänä.
Теднä негнәннь öөр мөрн зогсдж бäәнä.
Эврәннь үксн эзән манджах мет толгъагъан
öргäd, аргъул дуугъар дөнъ сурад бäәнä.

Митя адгъад доргшан гүүдж орад, эц-
кән үзв. Эцкнь гаран сарсалгъсн кевтнä.

Митя түн тал öкägъäd, ханцнасьн татн
бäädж, эгзнънсн дуугъар шимндäd келв.

— Пап... бос! Пап...

Болв эцкнь көндрсн уга. Тер боссн
уга, Митяд инäмеглсн уга, эврәннь ут сах-
лан илсн чигн уга. Митяг гиджгärнь тәм-
кин утанас шарлсн хургъарн индссн чигн
уга. Гүн шав түүнä цохднь харлад бäәнä,
нүднь секätä, хälägъäd бäәнä.

ТӨРҮН ГАНЦАРН

Митя улицär бүүдрäd-түгчäd, öмнән
юм үзл чигн уга, темдглл чигн уга зүүләд
йовна.

Кедү цагт теет, анъгъайгт бääсән мед-
хш. Нарн деер солнъгътрна, түүнә герлнь
хаврин кök цандгт тусдж наадна.

Генткн сергмджтә дун түүнә ардаснь
сонъсгдв.

— Митюха... күләджә!

Эн уүнә әмтин энкр иньг Гриньк күүцдж
ирдж йовна.

Болв Митя зогсдж күләсн уга. Тер ке-
вәрн муурсн ишкдләрн, толгъагъан эргүлл
уга, йовад йовна.

Күләджәхнчн Митя!—нег юм келнәв—
гигъад, Гриньк күүцад ирв... Чапаевиг үзв-
чи? Уга! Эә йир анъхун домбр! Хама йовад
йоввч өрүнәс нааран? Терчн отрядтәгъан
довтлдж ирв. Цагъачудиг цокад кöösнә
хöөн, негл агчмин зуурт балгъсн цеврддж
одв.... Цагъачуд нег част чигн теслдж
чадсн уга.

Эцким алчкидж — гидж Митя аргъул,
муурсн дуугъар келәд, хүүрә нүдәрн иньгән
хәләв.

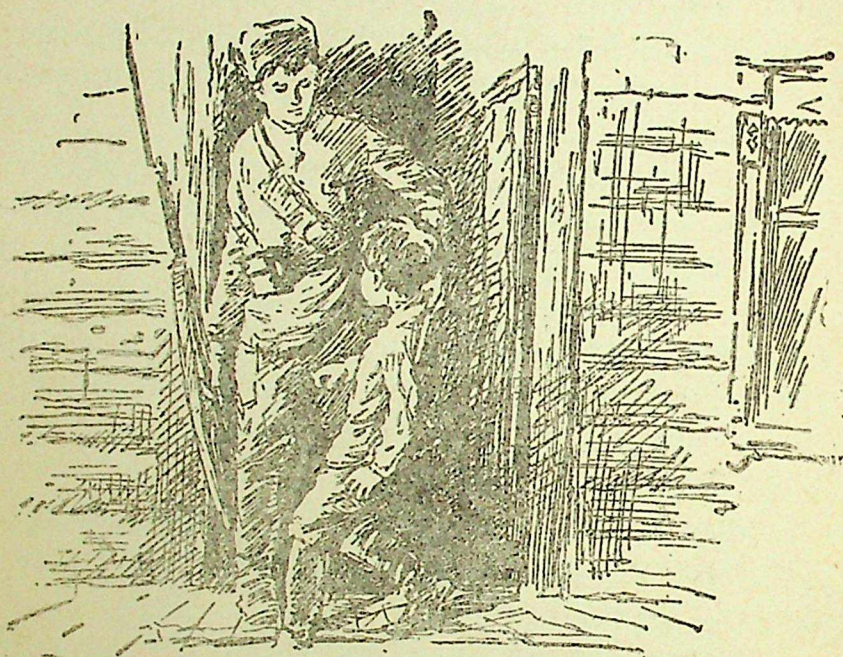
Гриньк чочад, дарунь тагчг болад одв.

Митя цааранднь йовад йовна. Эцкнь тў-
рүн болдж герәдән красногвардейск вин-
товк уўрч ирхдән келсн үгмүдинь мартад
уга билә: „Кемрджән намаг алчкхла, рев-
комд од. Ур Чуркинлә харгъ. Тер чамаг
хоосн үлдәхн уга“...

Балгъснд дәкәд эврә улачуд бääнә.

Тиигхлә ревком чигн бääх. Тиигхлә, цаг түдл уга ревком орад, үр Чуркин тал одх кергтә.

Крлцән деерән улан флага, „Цуг йосн Советмүдт“—гисн ик-ик үзгәр бичсн плакатта герәр орн гидж йовтлнь,—чи хааран көвүн?—гидж Митяг часовой зогсав.

Чи хааран, көвүн?—гидж Митяг часовой зогсав.

— Ўүнд, чамд керг уга... Хәрү гар!

Тävчкхнчн ах—гидж сурн бääдж, часовойин су дорагъур герүр орхар седв.—Би ик кергтäv.

Ўүнд, чамд керг уга... Хәрү гар!

Часовой Митяг ээмәснь авад, үүднәс хәрү эргүләд оркв.

— Нанд үр Чуркин тал одх йир ик керг бәәнә—гидж Митя келв. Йир ик керг бәәнә....

Үр Чүркин уга!

— Хааран одла тер?—гидж гундлта дуугъар Митя сурчкад, зүркнь киитрәд одв.

— Өцклдүр өдр алгддж одла,—гидж часовой аргъулхан хәрү өгв.—Чи юн күмбч?

Болв Митя хәрү өгсн уга. Тагчг девснъгәс буугъад, герин өөр, бахн деер, хойр гарарн чирәгъән халхлад, ууләд суув. Тер ганцхарн, төрүн ганцарн... ганцхарн нарт делкә деер.

ЗАНЧТА КҮН

—Чи юнъгад хәәкрәд ууләд бәәнәч? Көвүмб гихч тегәд!—гисн ду сонъсад, Митя өмнән зөвин дундин нургъта, гиджг талан дарад үмссн нооста махлата, эв угагъар эм деерән хайсн нооста занчта кү үзв. Бөөртнь сәәхн гидгәр кеерүлсн цагъан мөнъгн чашк өлгәтә. Далвчлад зүүсн пистулин герин бүүч үзгднә. Цегәкн көк нүднь тәвл уга хәләгъад бәәнә.

Көвүн адгъад, ханцарн нүд—хамран арчад, уульсан эс медүлхәр седв. Цугъара-

лань күүндэд бääхәр седджәсн уга билә.
Болв занчта кўн хәрүгъинь кўләгъад бääв.
Митя дурн угагъар келв:

— Эцким алчкв.

— Кен алв?—гидж дарунь занчта кўн сурв.

— Уланахн бишнь ил болджах угав...
Тер бийнь улан билә.

— Экчн ягъла?

— Экм кезәнә өнъгрдж одла. Ода би ганцарн үлдвв.

Бәрдж эс болджасн нүлмсн дакад халх деегүр гооджв.

— Зогсджа... бичә ууләд бә... Ода нег юм ухалхмн. Саратов тал илгәхмб, яяхмб чамаг?

— Саратов тал?—гидж Митя алнь болв.

— Тенд өнчн күүкдин гер бääнә...
Чамаг авх!

— Уга!—гидж Митя ахрар керчәд келв.

— Би Саратов орш угав.

— Одш угавчи?—гидж занчтә кўн өгсн хәрүднә алнь болв.—Тегәд хааран одхар седджәнәч?

— Бийи?..

Митя невчк ухалджагъад, зөрмгәр келв?

— Ёр Чапаевин отрядт орхар седджәнәв... Эцким алсн хөөн, түүнә ормд би ноолднав.

Ўр Чапаевин отрядт орхар седджāнāv.

— А чи иим билчи!

Занчта кӱн ода нам зӱвӱр онӱгданар
Митя тал хӱлӱв.

— Багъ бишийч?

— Гем уга, чадхв! Би нургъарн бичкн
болхас биш шамдгъав.

— Нӱ гем уга—гидж, баахн зуур ухал-
джагъад, занчта кӱн келв,—гем уга, чини-
гъӱр чигн болтха! Хамдан Советск орна
тӱлӱ ноолдхмн! Петъка!—гидж хол биш,
кӱӱндвр сонъсад, инӱмсклӱд зогсджасн
баахн хар кӱвӱ дуудв.

— Эн кӱвӱг обозд дахулад кӱрг. Хув-
цлтха ги, сӱӱнӱр хотинь ӱгг. Мана отрядт
ӱлдх! Кемрджӱн хӱрӱцӱд бӱӱхлӱнь, Чапаев
закла ги.

ТЕГӱД ЧАПАЕВ БОЛХИЙ?

— Тегӱд чи, ӱр Чапаев болджахмчи?!
—гидж, Митя нӱдӱн галлзулдж, Чапаев тал
хӱлӱв.

— Тегӱд ягъна?—гидж Чапаев инӱмс-
клв.

— Тӱрӱн бӱӱдл уга—гидж Митя келв.
Чапаев улм сергмджтӱгъӱр инӱв.

Юнъгад би Чапаевин бӱӱдл угав?

— Би Чапаевин сахлнь хар... мӱрнь
зеерд... нургънь ӱндр гидж медлӱв.

Э мӱн, мӱрм лавта зеерд, болв сахлм

болдж уга... Ода яяхв, аргъ уга! Нә, менд бә... Нернчн кемб?

— Митя!

— Менд бә, Митя! Дарунь харгъхвдн...

— Митя нам төрүн хәрүгъинь өгч чадсн уга, Чапаев шулугъар ревкомин үүдәр орад уга болдж одв.

Нарн ямаран сәәхн мандлджана! Крл-цәнә өөрк цандгин уснд нарна герл тусдж, нугъсна шар гууджмлмуд өөмджәх мет дольгална!

Йовий көвүн, дала юм ухалад керг уга!—гидж Чапаевин ах ординарец үр Петя Исаев келв.—Йовий би чамаг отрядт орулнав...

— Цуг болсн йовдлд иткәд чигн, иткл уга чигн Митя сурв.—Ах, тер үнәртән Чапаев мений?

Хәрүднь Петя Исаев зуг инәв:

— Муха элдү күмбч! Тегәд түүнә бәәсн бәәдләр үзгдхший?

МИТЯ КАЧАВР БОЛВ.

Түрүләд Митя обозд, походн куухньд бәәгъәд, нег гарта качавр Федосий Михалычд нөкд болад бәәв.

Өмннь Федосий Михалыч хойр гарта билә, болв цагъачудла дәәлддж йовтл, гранатин тасрха тоханнь деегүр тусад шав-

тав, тегэд гаринь керчх кергтә болв. Эмчнр Федосий Михалычиг цааранднь дääнә газрт бääдж чадш уга гисн бийнь, öвгн отрядас гарл уга, качавр болад үлдв.

Нег гарта көдлхд түрү болдмн. Митя Федосий Михайлычд чадсарн нөкд болдмн. Боднцг арчад, төгрг хääсн доргал шатагъад, ус зөөгъад, крупа угъадмн.

Зуг хот самрхиг Федосий Михалыч нег чигн дäckдж түүнд иткдж өгсн уга.

—Ююндв, ююнд, эн кергт Митюшадаслт кергтә!—нег гарарн ик зовлнътагъар өткн шөл хутхн бääдж келдмн.—Амтнь энүнәс ордмн!

Отрядт Митя кесг юмн дасв. Дääнә цагт зәрмдән кухнь ноолдджасн газр тал зөвәр өөрдәд оддмн. Зәрмдән хара бишәр зүүлсн сумн теднә толгъа деегәр нисдж гарад, газр бутхачад, халун тасрхасан цацад оддмн.

Зәрмдән өрүнәс асхн күртл хаацин ца зогсх цаг харгъдмн. Зәрмдән хурт норад эс гидж халун нардн шатад зогсх цаг харгъдмн. Зәрмдән сумдин ишкрлгън дор отрядта хамдан хәрү цухрх цаг харгъдмн. Тер цагтан Федосий Михалыч хääсн деерән суугъад, Митя мөрн деерән мордджавад, отрядас үлдш угагъар, даслт уган учрар гäргътсн мөрән көөдмн.

МИТЯ АЛЕКСЕЙЛӘ ТАНЬЛДНА

Чапаевцнр Пугачевск теегт нег газр гурвн дääснә церглә дääллдджәлә.

Нег захаснь чехословацск церг дәвр-джәлә.

Бас нег захднь цагъан-хазгудин церг билә.

Гурвдгч захаснь офицерск полкнр.

Хортна цергүд гурвн үзгәснь дәврәд, цуг Иджл көвәг төгәлдж авхар седджәлә. Эргүләд авсн хортн улм өөрдәд йовна.

Түрү болдг болв чигн түрүн болдж чехославацск цергт цоклгъ өгәд, хортна сүринь дархар Чапаев отрядән Подшибаловк гидг селән тал татдж авла.

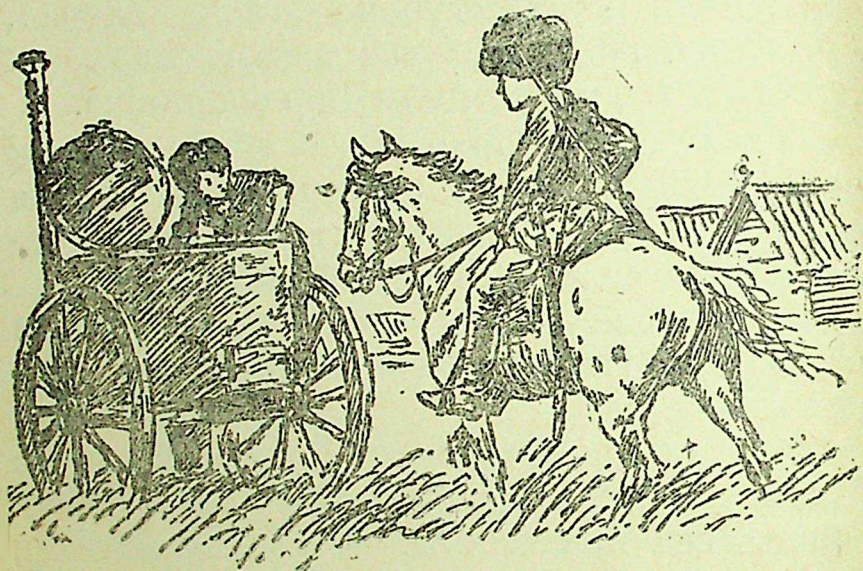
Алексейлә Митян таньлдсн өдртәгъән чапаевцнр Подшибаловкд хойр өдр зогсджаснь эн.

Хәәснд хоргъта шөлн чилхлә, Федосей Михалыч манъгъдур өдрин хот хәәхәр мишг авад йовдж одв. Митя сав-санъхан хурадж авхар үлдв. Федосей Михалыч хәәсиг өдр болгън арчулад угъалгъдмн. Тернь Митян керг билә.

Федосей Михалычин харан тасрлгънла, Митя тал мөртә күн өөрдәд ирв. Мөрән тергнә өөр ирдж зогсагъад: „Альков, көвүн, уух юм келчн!“—гидж келәд, атхр үстә толгъагъасн махлагъан авв.

Митя, хääсн төрүн хооснинь лавта медä бääдж, үзүлхин кергт хääсндән өндäдж хäläггäд, ут шангъар харджнънулад хусв.

Хоосн! Цугинь идчкцхäдж!—гидж харм төрсär келв: атхр үстä көвүн тунд икär таасгдв. Невчк эрт күрäd ирхнчн!—Эрт болш уга билä. Нä гем уга! Бас нег юм-нас олхв.

Митя тал мөртä күн өөрдäд ирв.

— Зогсджа, нанд невчкн саал бääнä... өдмгнъ олдх.

Мөртä күн хансар инämсглв. Эмäl дее-рән эргäd газрт гäрädäd буув.

— Энчн сән керг!—гидж эврәннъ ик гаран Митяд өгв.—Танъл болий. Алексей

Новиков! Леша—гидж дууддж чадджанач...
Чини нерн Митюха эс мений?

Митя алнъ болв:

— Чи хамагъас меднăч?

— Уга гихăр бăнчи?! Митюхă гидж эс
нерăднӗ?

— Чик... Мини нерн Митя!

— Ӱзджăнч! Би ъндр тѳлăдăн иигăд
медчкдв!.. Эргмд цуг нанд Ӱзгднă, иим
ѳндрăр тѳрджв.

Митя инăв. Сергльнъ Алексей Новиков
улм-улм таасгдад бăăв. Шин таньлан ѳдм-
гин ѳнцгт ягъдж дурлдж идджăхинь болн
чилăчкăд хувцн деерăсн хогинь ягъдж
садждж унъгъасинь болн урлан арчсн
кѳртльнъ икăр сонъмсдж хăлăв.

Сонъмсджанчи, Митя, мана мѳртă цергин
харулд ир... Гиич болхч... Тер захд зогс-
джанавдн... Ирнчи?

— Ирнăв.

— Нă сăн! Менд бăăджă! Тоовртчн хан-
джанав.

Алексей мѳрăн шавдв, тернь дор ор-
масн ѳсрдж гарад, негл агчмин зуурт са-
раймуд ташрлад уга болад одв.

МИТЯ ГИИЧД ОДВ.

Шин таньльнъ Митяд йир сăănăр таас-
гдв, тиигăд чигн хооран саагъад бăл уга

манъгъдур өдртнь мөртә цергин харул
орад гиичд одхар гарад йовв.

Селә дамждад йовхла дегд хол билә,
тегәд Митя тәрә дамждад дөтләд гарв.

Дарунь гилтә теегин кенъкнсн салькна
ўнр гарад, джилктә онъгъцс йовдж йовх
кевтә намрин көк тенъгрәс толгъа деернь
дусалмуд дусв.

Ики хол барлзад ўзгдджәсн шарлджн
—өвснә ца түрүн цевнь бәәрлдж. Түүнә
цань тенд тенъгр газр хойр ниилдсн болдж
ўзгдджәсн, нүдн әрә ўзм газрт Орловка
болн Левенка гидг хойр селән нег негндән
өөрхнд бәәнә. Тенд хортна эркн чид-
лнь билә.

Митя аргъулхан ишкрәд, адгъад йовна.
Тер нам ягъдж тег давад, селәнә захд,
уулин ташугъар бәәсн хаалгъд гарч ирсән
медсн уга.

Тер тустан, көк хаагъулта терзтә, ге-
риннь өрк деер эр таката гер тал гарад
ирв. Крлцән деернь улан флаг салькнд
киисдж наадад бәәнә, девснъгин хойр
талнь товмуд зогсджана.

Минь түүнлә туслцад, завальнь деер
Алексей Новиков суусн, тоста кенчрәр
эврәннь чашкан арчдж бәәнә.

МИТЯН УХАН

— Менд, Митя! Ирвчи?!—гидж Митиг Алексей тосв.

— Ўзджәнчи, би чашкан хурцлчкад, ода арчджанав... Харулд гарх закон ирв... Сәний?—гидж Митин өмн гилвксн чашкан эргүләд байртагъар сурв.

— Бәрдж үзлчн ямаран хурц! Мел бритв!.. Митя бүлүдәд хурцлчксн үзүртнь гаран күргәд, генткн сурв:

— Леша, тер герт юн бәәнә?

— Юн бәәнә гисн юбм, штаб бәәхгов.

Нә, тегәд, үр Чапаев бас түнд бәәнү?

— Ил болджахгов! Тегәд альд бәәхбилә тер?!

— Сууна, ноолда ухалджана...

— Нә?! альк терзднь?

— Алексей ухалл уга хәрү өгв:

— Захинднь.

Сууджах нарна герлд гилвкджәх захин терзиг Митя болгъамджтагъар сонъмсдж хәләв.

Генткн эн захин терз секгдәд Василий Иванович Чапаев, Митяг үзәд хәәкрх: „Менд, Митюша!-гих. Нә ямаран бәәнәч? Иоста керг кех болад угай?“ Митя иигдж хәрү өгх: „Болв, болв үр Чапаев! Болх нанд качаврар көдлсн!“—„Хамаран чамаг

орулхмб?“—гидж үр Чапаев сурх. Митя хәрүднһ: „Хааран болв чигн орул, үр Чапаев, альднһ болв чигн чадхв!“

— „Не!—гидж үр Чапаев келх.—Чамаг мөртә цергин разведкд орулджанав...“

— Тиигхлә, ямаран сән болх билә!..

БОЛВ ЧАПАЕВ ХОЛ БИЛӘ.

Митя кедү хәләгъад, кедү өндәгъад бәәсн бийнһ, шил терз секгдсн уга. Василий Иванович хәләсн уга. Тер цагланһ Чапаев хол, төрүн талдан газрт билә.

Өрүгъяр түнүг главн штаб тал, хортн тал ни дәврлгъ зөвчлхәр дуудад авч одла. Өрүнднһ Орловк Левенк хойран өөр күчтә цоклгъ өгх болдж шиидгдлә.

— Асхлад цуг төрмүдән күүндчкәд, Чапаев хәрү йовхар белдв.

— Василь Иваныч, невчк күләджә, түрүләд мөртә улс йовулад медчксн сән болх—гидж командирмүдиннһ негнһ келв. Хәләдж йовад ирг. Эс гидж нам чехмүд деер ордж одхинһ джанъгър...

—Болш уга!-гидж Чапаев ахрар керчәд хәрүцв.

— Ода минут болгън үнтә.

— Күләхәр эс седджәхлә, бийләгъән мөртә улс ав. Эс гидж чамаг тарантастагъичн чехмүд бәрәд авчкх.

Чапаев зуг толгъагъан зäйлв.

Хоосн үгмүд! Юмн болхмн биш... Чех чигн болг, хазг чигн болг ноолдад гар-хвдн...

— Нам тиигхлэ хонъхан ав!—гидж командир сурв.—Йовдж йовхчн гурвн дуу-нагъас сонъсгдна.

— Терчн нам сән,—гидж Василий Иванович инäv.—Джинънджл йовг, Чапаевиг йовдж йовхинь медцхäg.

ТАРАНТАС ДЕЕР ПУЛЕМЕТ.

Чапаев, ординарец Петя, джолач Аверьк болн „Максим“ пулемет дөрвүлн мөнъкинд тарантас деер йовцхадмн.

Аверьк джолач өмн бийднъ суудмн. Чирä, хамрнъ салькнд шатад уладж одсн, күзүнднъ салькн бичä ортха гигъад орачксн ноосн шааль ямаран чигн халунд авгдл уга йовдмн. Аверьк тер шаальтагъан сөөднъ чигн унтдмн.

Өмн бийдк буугддг скамейк деернъ Петя суудмн. Тер мел пулемет тус суудмн, дурта цагла түүнäs хагъад бäädж чадхмн билä. Петян кöлин өөрнъ пулеметин сумта яршг зогсджала.

Пулемет „Максим“ ар бийдк сүүр деер билä. Тер эврәннъ болд хамран өödän өргäd: „Эврä болхла гем уга, күүнä болх-

ла хонъшаран бичä шургъул!“ гиснägъär тöвкнүн сууна.

Ўр Чапаев пулеметлä зерглäд суудмн, хортнла халдх цаг ирхлä, Петялä зерглäд суудмн.

Селәнä захд гарн Аверьк гурвн мörән селдж шавдад хääкрв: „Эге-ге“—гидж, тарантас теегин салькн мет джиргäд одв. Тегäд чанъгърсн джолата түрүн тавн дуунаднъ йовцхав.

Клопихи селәнä öör хаалгъ хойр болдж салат: зүн талкнъ уул тал гарад, селänd орв; барун талкнъ толгъа эргдж гарад, öвсн заагт уга болдж одв.

— Хаалгъин тоормас сöөлнъкäдсн дуугъарн Аверьк сурв: Василь Иванович, альк хаалгъарнъ йовхмб, үнүгärнъй? аль түнүгärнъй?

— Алькарнъ öörхн?—гидж Чапаев сурв.

— Клопихи дамджхла дöt болх-гидж Аверьк хärү öгв.

— Нä, тиигхлä йов!

Аверьк джолагъан татад „Эге-ге харцхс!“—гидж хääкрв, мörд зүн талан, Клопихи селән тал эргв.

ДЖОЛАЧ АВЕРЬК

Тегäд чигн Чапаев джолач Аверькла йовхдан дурта билä. Тер данъта хаалгъар

кенлә эс йовла, болв Аверькла йовсн-
лагъан әдл күүнлә йовдж үзәд уга. Аверь-
кин мөрднъ теегин салькн әдл одмн,
хаалгын бор тоосн будн болдж өрггдәд,
тарантас тенъгсин дольганд йовх мет ар-
гъулхан дәәвләд йовдмн. „Әх иим, эрлгүд
бәәдв“—гидж Чапаев байрлад хәәкрдмн.
Тер чанъгъар йовхдан дурта болдмн.

Селәнд өөрддж ирәд, Аверьк мөрдән
хатрулв. Селәнд адгъм угагъар орцхав.

— Гертән күрввдн—гидж келдж болх-
мн—гидж Петя Василь Ивановичд келв.
Селәнә ца гархла, хаалгъ өрәлдх...

Өргн улицд юмн уга хоосн. Хату
рессор деерән джөөлнәр дәәвлдж, әмтн
йовад бәәсн хаалгъар тарантас джирлзәд
йовна.

Генткн нег күүкд күн альдас гарч ирснъ
медгдл уга—чикдән тарантас тал хурдлад
ирв. Әәмәд цәәдж одсн чирәтә, толгъадан
хар зүста альчур боодж. Кесг ишкәд
тергнәс бәрәд гүүдж йовад, чееджнъ давх-
цн бәәдж, шулугъар келв:

— Сәәхн иньгүдм минъ, альдаран ирсн-
тн энв, эндтн чехмүд бәәнә! Гарч ирсн
мөрәри шулугъар уга болад одв.

Күүкд күүг күцс келүлл уга Чапаев,
Петя, Аверьк гурвн улицд давад гарч
ирдж йовсн, буугъан нургъндан үүрсн че-
шск салдсмуд үзцхав.

— Аверьк, хәрү хәрүл!—гидж Чапаев
хәәкрн алдв.

Мөрд ормаси кәндрәд, бухи цегләд гарихав.

Болв оратдж оч. Чехмүд чапаевск трой-
киг ўздж оркв. Тедн цугъар хурчкад,
хоорндан кўўндлдәд, буугъиннь чавг татл-
ддж, тарантас бәәсн газр тал ормалддж
хәләлдцхәв.

Чапаев нагагъан татад авв.

Аверька! Кө! Кө, кишгә элмр, кө бәәсн
чидләрнь!—гидж тер хәәкрв.

Аверьк шилврәрн мөрдән оран йовдж,
му ду гарад хәәкрв. Мөрд ормасн көнд-
рәд, бухн цегләд гарцхав...

Петя хооран цокад, дакад өмәрән цо-
кгдв. Скамейк деер тесдж чадад, пулеме-
тәс шўўрәд буув.

„Максим“—генткн хахад цахад, цуг
эврәннь болд цогцарн чичрәд түрүн хўв,
хурц хоргълджн сумар нольмв.

Нам юмн сеткшго әәмшгтә бәәдл гарв.
—Эге-ге-ге-ге!..-гидж Аверьк хәәкрнә.
Тра-та-та, та-та!.. гидж пулемет тачкнв.
Баб, бах, бас!..-гидж Василь Иванович
чин наган тачкнв.

Теднә арднь хәәкрлгън сонъсгдна.

Тачкндж буугъин дун гарна, сумн хур
мет асхрна. Гермүдәс офицермүд болн
салдсмуд гўўлдәд гарч ирлдәд бәәцхәнә.
Тарантас ўзчкәд, уралан гўўлддж, зууран
халдад бәәцхәнә.

ЗУЛАД ГАРЦХАВ.

Цöокн минутд мörд ухан угагъар, тa-
рантас кöмрн алддж гүүлдв. Минь тер цаг-
лань нег юмн болсн болхинь, рессорнь
хамхрх эс гидж бас нег юмн болсн бол-
хинь Чапаев, Петя, Аверьк гурвн чехмү-
дин гарт орцхах билä.

Селәнäs зöвәр холд, буугъин дун зог-
схла, эргмдән го хаалгъта тегш тег нала-
гъад ирхлä, Аверьк мörдән зогсав. Теднь
савнъгдсн мет кöөстсн, күүндär äмсхлддж,
цусвксн нүүддär эргүлдж хälälдв.

Аверьк махлагъан авад, ханцарн кöлс-
тä манънагъан арччкад, шаалән тäälв.
Мел эдү дүүнъгäгъär тер кезäd чигн халад
уга билä.

— Уснас гаргъад авчксн загъсн мет
амарн киигъән авн бääдж—Нä, Василь
Иваныч ямаран? Гем угай?—гидж келв.
Чапаев, махлагъан авад эргүлäd хäläv.
Шин хагърха олдж авад, хургъарн хучлдж
үзджäгъäd дакад үмсчкв.

Гем уга!—гидж хärү öгв. Дунь уурта-
гъар гарв. Дакад „Максимлä“ зерглäd
суучкад—зүүлсн сумн тусад үкнä гисн керг
уга юмн—гив... Дäänd орад үкхлä болджа-
на! Нä, ту мörдән.

ЧАПАЙ КҮРЧ ИРВ.

Сууджах нарна герл тусад гилвкджӕх штабин герин терз Митя тӕвл уга шилтӕд хӕлӕджӕтл Чапаев Подшибаловк тал ӕордӕд ирдж йовла. Ик холас Чапаевин мӕрдин сергмджтӕ хонъхин ӕӕг сонъсцхав.

Теегин шовуна дун мет джӕӕлн дунь, минут болгънд ӕӕрддж улм чанъгърад йовна.

Митя дарунь таньдг хонъхиннъ дуугъинь сонъсв.

— Сонъсджанч?—гидж ӕӕрддж йовхла чинънджӕгъӕд келв.—Ӕр Чапаев...

— Кӕрч ирв!—гидж Алексей чашкаси толгъагъан авл уга бӕӕдж келв.

— Чи гертӕн суугъад—ноолда ухалджана гиджӕлч...

Тиигдж келӕд тер Алексейд невчк ӕӕлв: юм медл уга юнъгад келнӕч?

— Ухалад чилӕчкснъ тер болджахгов гичкӕд, Алексей: хӕлӕхӕр йовад ирсн болхгов.

— Ю хӕлӕхӕр? гичкӕд, Митян нӕднъ галлзад одв.

— „Ю? ю?“—гидж Алексей наадлв.— Ю хӕлӕхӕр билӕ Чапаев?! Ил болджахгов: дӕн болх газр, хортна чидл... Чи сонъслчн дуугъинь!.. Мел домбрин аYSTA!

Алексей чашкан толгъа деегӕрн хӕрӕ-

лэд авсн, тернь агъар керчдж, джинънсн дун гарв. Митя саналдчкад, үлү үзсәр келв:

— Мел шиниг нанд өгхнь!

— Чамд?! Ю кехмч?

— Дääллдх билäв...

Алексей инäv.

— Каш кен чанх билä?

Митя икär гундв.

— Тегäd бил чанад бääхмб?—гидж чичринънсн дуугъарн өөлсәр келв.—Талдан ямаран болв чигн улс чанцхаг. Би дääлднäv! Тер!..

Ик гундлтагъар хäрдж ирдж йовад, Митя өвгн Федосейлэгъән болн качаврин керглэгъән төрүн хуурхар шиидв. „Эврән чанг, би ноолднав!“

ШТАБТ БОЛСН СОВЕЩАНЬ.

Митяг сара деер, өвсн дотр кевтчкäd, ягъдж йоста чапаевец болхан ухалджатл, штабт Чапаевин öрäd дäänä туск совещаңь болджала. Цуг полкмудин болн батальонмудин комиссармуд болн командирмүд цуглрцхала. Чапаев ноолдана зура келдж өгчälä.

Мана öмн бääх ик төр хотнд нөкд ирäd уга бäätлнь, тер Саратов Пугачевск хойриг залгълдулдг төмр хаалгъ эзлäd

уга бääтлнь, Орловк болн Левенк хойрас
көөдж гаргъхмн.

Тәмкин көк утан стол деер унärtнä,
Чапаевин үгиг болгъамджтагъар сонъс-
джах командирмүдин чирäг ик шам герл-
ткнä.

— Дөрвдгч полк сөөннь бийднь ар
үзгäснь Орловк тал өөрдх зөвтä. Гурвдгч
полк Орловкин өмн үзгäснь нарн гарх
үзг талнь эргх зөвтä. Разинцмуд болн
пугачевцнр нарн гарх болн ар үзгäснь
дäврхмн... Тегäд бидн тедниг нудрмдан
шахад авчкх бидн, теднд оддг газр уга!
Медгдджәнү?

Äмтнä äмсхүлäs, ик шамин халунас болн
түлчксн бешин халунас герт юмн тесдж
болш уга халун болв. Василь Иванович
көлстä манънагъан ханцарн арччкад, цаа-
ранднь келв:

— Түрүн халгъиг дөрвдгч полкин ба-
тарей өгх зөвтä. Түүг сонъсн, цугъар
кергән эклхмн! Зуг цугъар дегц, эркән
уга дегц эклх кергтä! Медгдджәнү?—

Хärүднь кесг дун гарв:

— Ягъад эс медгдх билä!

— Медгдджәнä!

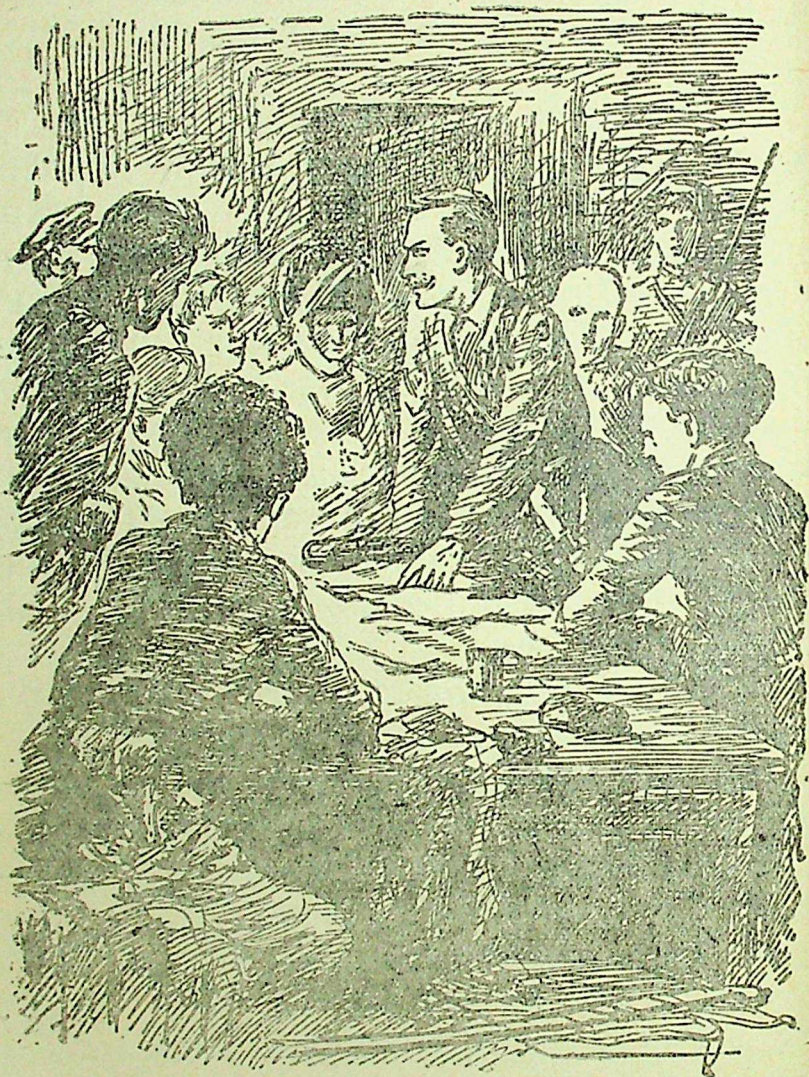
— Цугъар ил! Чадхвдн...

— Тиим—тиим, көвүд!—гидж хансар

Чапаев келв.

— Лавта диилхвдн гидж санцхах кер-

гтә. Кемрджән диилхән лавта медхлә,
ююна төлә ноолддж йовхан медхлә,—эркән
уга диилхвдн!

— Лавта диилхвдн гидж санх кергтә—гидж Чапаев келв.

ЧЕЧИК МӨРН

Совещань сөөннь өрäl давад кесг болс-на хөөн чилв. Ноолдана өмн сүл зака-гъан өгхәр командирмүд нег негнәннь ар-дас йовлдад бääнә.

Герт күн үлдл уга гарч одхла, Чапаев бас гарв.

Тер бүркәтә бичкн кирлцәнә үүд секәд, тенъгр тал хäläv.

Сө таг харнъгъу. Чанъгъ салькнд көөг-дсн хурин дусалмуд чирäгъяр цокад бää-нә. Тенъгрт ик хар үүлд нүүлдäд бääцхә-нә. Селән хоосн, көндä, үкдж одсн болдж медгднә, дәвртхә гисн закон өггдäд уга билä. Зуг цөөкн герин терзär герл цанд-гудт тусдж шарлна.

Чапаев хавтхан уудлад, киртäd бääсн хойр тасрха ширк олдж авв. Теднән гар-тан эргүләд бәрджäгъäd, хәрү хавтхдан дүрчкäd, кирлцәнäs буугъад, цандг дотра-гъар гер эргäd гарв.

Конюшнъд күрл уга, мөрд ягъдж дур-тагъар суль джаджлджахинь болн мөрн пол деер туругъарн харджнъджахинь сонъсв.

Василий Иванович болгъамджтагъар үүд секв. Шин өвснә халун үнр гарв.

— Кен йовна?—гидж түн тал дневальн хääкрв.

— Эврә, эврә... Бичә хәәкрәд бә!

— Ёр Чапаев?! Тайти?—гидж дневальн
ёорддж ирәд, Чапаевин чирә тал шагъав.

— Би болл уга!—гидж хәрү ёгчкәд,
түүнә алтн зеерд донской тохмта аджргъ
зогсджасн газр тал одв.

Эзән ирдж ёовхинь медчкәд, мөрн ар-
гъулхн байртагъар инцхәв. „Менд эзн!
Ягъад иим удан болвч? Би уудәд бәәвв!—
гисн ёгмүд мөрнә инцхәлгънд сонъсгдв.

Чапаев торгън делинь иләд олдж авад,
чикнәннь ардас илджәгъад белддж ёовсн
шикрән амнднь дүрв. Мөрнь ик дуртагъар
харджнънулад идн бәәдж, түүнә чирәднь
умрнъгъу хамран күргн алдад әмсхв.

Чапаевин мөрнь сүркә сән билә! Кедү
дакдж тер түнүг әәмшгәс авч гарла! Кедү
дакдж тер дәәнә халунлань авч орла!

Мөрн дарунь хойр тасрха шикринь
идчкәд, шиниг сурв. Болв Чапаевд бас уга
билә. Тер зуг мөриг дуртагъар сегсрджә-
гъад, атлс болсн хәвргъинь илв.

— Нә ёрүн күртл менд бә!—гичкәд,
гарч одв.

НООЛДАНА ЁМН.

Чилгр биш, бүркг ёдр болв. Хур зог-
св, болв ишкрдж ёләсн салькн күүнә хавс-
хәвргъәр орна. Чапаев штабтагъан болн

ординарцмудтагъан ик өөдм газр деер билä. Тер мөрн деерән батлад суудж, болв деерән көдрсн нооста занчнь тўнўг хурас болн салькнас харсна.

Цуг белн билä. Зуг товин ду кўләджäц-хälä. Харнъгъуд полкмуд Орловкд шидрдäд кўрч ирцхäv, селәнäс гарчасн шар галин герлмўд йир өөрхн болдж медгднä. Кўўкд улс эклäд бешән тўлджäh кевтä, юнъгад гихлä шатсн аргъсна ўнр сонъсгдäд бäәнä.

Төрўн тагчг. Дääчнр цев татад, бийсән бичкнär бомбалгъдж хурацхасн чиигтä газрла наалдад кевтцхәнä. Шууган чигн, инäдн чигн, наадн чигн сонъсгдхш. Нам татдж болш уга билä. Зуг селәнäс өрән такан дун äрä сонъсгдна.

Цугъараннь нургънь киит урсäд бäәнä. Иим киит урсдж даарлгън ноолдана өмн, нам ямаран чигн халун өдр, зөвär даслтта ноолдачнрт харгъдмн.

Чапаев дурнаван нўдн талан кедж, цуг теегиг болгъамджтагъар эргäд хäläч-кäд, картд частьмудин бääh газр хäläджäсн командир тал эргäд:

— Цугъар орм-ормдан бäәнү?—гидж сурв.

— Цугъар белн, Василий Иванович!

Генткн Чапаевин сурврт хärү өгчäh мет, хаджугъаснь төвкнўн бäәсн теегин

анъхуниг эвддж, товин түрүн чанъгъ дун гарв.

— Бяанә!—гидж чочн тусад келчкәд, Чапаев мөрнәнн джолагъинь татв. Зеерд мөрн, толгъагъан деер өргәд, деләрн саджад, кәлән селдж ишкәд, өмәрән нег ишкәдл кев.

— Ноолдан эклв.

НООЛДАН ЭКЛВ.

Өр цәәхәс ик өмн, харнъгъуд Митя сараясн өсрдж гарад, аргъулхан авгъ Федосейд медгдл уга наадк дәächнрлә хамдан селәнәс гарад авв. Йосндан өр гегәртл тер әмтин түрүн йовх цевд күрв, нам түнүг күн болгъадж хәләсн чигн уга. Тер, нег адгъад малтсн гүн биш окопд одад тагчг кевтв, нам әмсххәр чигн седсн уга.

Түрүн гарсн дун түнд эс күләджәсн болдж медгдв, болв дегд чанъгъ болдж медгдсн уга.

Мартчкад, — эклчкв — гидж аргъулхан келн, уурлсн күүнә ду хаджудан сонъсв.

— Чи хамагъас ирвч шулм? Минь ода уга бол энүнәс!

Зүн талнь, шар сахлта, салдс бор шинельтә, хөөнә арсн кубанк махла деерән улан ленттә чапаевец кевтдж.

— Уга бол гинäв энүнäс, дäкдж нанд бичä үзгд! Äрл энүнäс селән тал!..

Митя ääмсн бäädлтгäр хаджудк кун талан хäläv. Цуг тег давад гүүнä гисн? Нам ичквт!.. Нам, дакад деернь халдан йосндан эклчкв. Ганцарн йовхд äмшгтä.

— Би нам энунд үлдсвл—гидж Митя меекägгäр сурв.

Кунд сумд нег негнәннь ардас теднä толггä деегär нислдäд, теднä ард ики холд одад хагърлдад бääцхәнä. Эннь хортна ботарей хärүцджäснь эн.

— Митя толггä деерм ирвч ода! Чини ял даана гидг дән... Алчкхла яяхмб тегäd?

Болв Митя тунүг, түүнä хаджудк кун хааран чигн көөш угаггинь медв. Дарунь залучрхад толггäггән сексрчкäd, өмннь олдж авсн чашкан эзнäггäр өөрән тävчкäd, келв:

— Гем уга, авгъ, менд йовхв, алхн уга!—гичкäd, шар сахлта күүнд чирмчкäd, инäv.

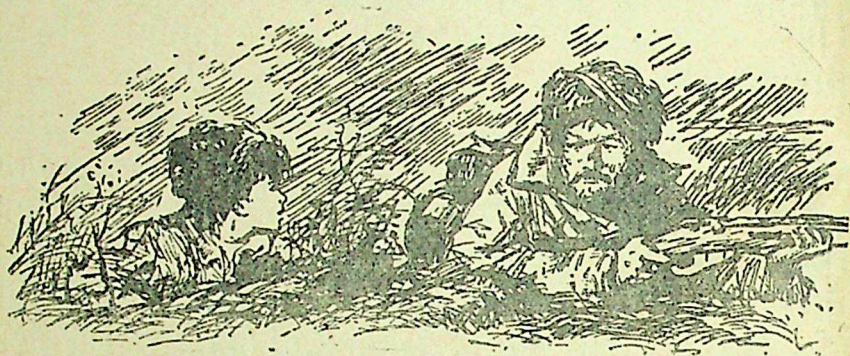
ДÄВРЛГГНÄ ÖМН.

Орловк деегär тасрлтан уга нислдäд бäәнä. Селәнä үзг болггинь селдж герлткäd бäәнä.

Кесг үзгтнь түүмр шатв. Гермүд, сараймуд шатцхав. Скирдтä хүүрä солом шатад бас герлтнä.

Галин герлд хортна салдсмудин харлсн
баран бархлздж ўзгднә.

Улачудин цевин захаснъ зах кўртлнъ
мўртә улс довтлдна, командин ахр ўгмўд
сонъсгдна:

— Чи хамагъас ирвч шулм?

— Бостн!

— Ёмәрән!

— Тўрўнкләгъән зерглтн!

— Орловк селәнәс гарчасн гал тал
кўндрцхәтн!

Улачудин цев ода әмдрсн мет, хоорн-
дан кўўндцхәв. Тагчг бәәлгън керг уга
болв.

Чапаев эврәннъ зеерд Чечикәрн цевин
захас зах кўртлнъ довтлад бәәнә. Довтлн
йовдж зака өгәд, сурврмуд өгч сурад йов-
на. Нег негнәннъ ардас адгъсн ординарц-
муд довтлдж ирәд, тўўнә ахр зака зёöldәд,
хәрў довтлдад бәәцхәнә. Нисдж йовх ик

шовуна далваг мет занчнь сарсагъад йовна.

Хортна сумд улм нигтрэд, улм ууртагъар нислдэд бääнä. Дару-дарунь шрампель хагърад бääнä. Ёзг болгънасьн товин дун тачкнад, буугъин чавг буугдад бääнä. Эдн цуг ниилэд ноолдана зогш уга шууган болдж гарв.

ЦЕВ ДОТР.

Дару-дарунь гүүлдэд дääчнр цуг зүн флангар кондрлдэд йовцхана. Митя үлдш угагъар седдж шар сахлта күүнәннь өөр гүүгъад йовна. Тер күүгъән дурадж командин ахр үгмүд сонъсад, газр дахад элкддж унад, адгъмтагъар гар чашк хойрарн газр малтдж толгъадан хаац кенä.

Орловк күртл дегд хол биш билä. Чапаевцнр селä эргдж татгдсн гүн меджä дотр кевтцхäv.

Улм өөрхнд, улм лавтрхагъар хортна батарейин дун тачкнна, сумднь теднä толгъан деегär өөрхнär нислдэд бääцхәнä.

Орловк талас, дольгана цоклгън мет, шулун-шулун, ахр-ахрар гүүлдсн хортна цев үзгднä. Тедн мел өөрдэд йовна. Амтн ягъдж ормасн өсрдж босад, дару-дарунь газр элкддж унад босдж гүүдж йовхнь үзгднä.

Митя тавл уга тер өөрддж йовх цев тал хялэггяд баян. Зармдан тунд йир өөрхн, мел зерглад кюрч ирсн болдж медгдн, зуг тедн чираггын өрүн будн хааджах болдж медгдн.

Мана цев юнъгад тагчг баяггяд баян? Түүнэс негл цөөкн ишкмд кевтх командир Потапов хатха гисн зака юнъгад эс өгн? Юнъгад товмуд тагчг баяггяд баядв? Юнъгад мана батарейас нег чигн сумн нисл уга баядв?

Хортн мел өөрдэд йовна... Бас нег бичкн цаг болхин эн адгъмтагъар дольган мет ирдж йовсн улс, тагчг кевтсн чапаевцнриг дарчкн гисн болна.

Потаповин аргъулхан өгсн чанъгъ команд сонъсгдв:

— Залус бича бостн! Өөрдүлчктн—командар хатн... Төвкнүнär, төвкнүнär залус!

Генткн, мел өөрхнд көкрсн äмтн өсрдж йовтл хаджугъас, шарлджн заагас дару-дарунъ хасн сумд асхрв.

Хатн залус!—гидж ахрар закдж командир Потапов гарарн дайлад оркв.

Хойрдгч халгън улм нийггяр болн чанъгъар гарв. Талдан халхасн (бичкн кецин ард товмуд баясн баядж) тегад чигн дару-дарунъ хойрдгч товн бас негддж авад хав.

Хортна цев баахн зуурт яяхан меддж

чадад бääв, тиигджägгäд дакад дävрв, болв хур мет хоргълджн сумар тоогдад хортн хäрү цухрв...

Минь тер цаглань хаджуггаснь Чапаев гарад ирв. Тер цевин туршартнь, джингнäd дун гарч йовх чашкан дайлад, мөрнәннь үкн гүүдлär довтлдж йовна.

— Ура, үүрмүд мини ардас!—гидж хääк-рäd, хурдн зеердän дорнь эргүлäd хортн тал дävрв.

Митя байрлад таг болдж одв. Тер мел, нурггнаннь ард киисдж йовх занчта, хурдн зеерд мөртä күүнäs нүдän авч чадад бääв. Эн йовна! Эн йовна, йир өөрхн! Мел зерглäd... Мел түүнä өөр... Кемрджәнä гарарн дайлхинь түнүг үзäd чигн, танад чигн бääхмн...

ЧЕЧИКИН ҮКЛ.

Юн болв? Чангг тачкнлггн аггариг чичрүлäd оркв. Тасрха газр мөрнä хамр дор өсрäd тусв. Чапаев мөрнәннь үкн гүүдлär гүүлгдж йовад, мөртäггән хамдан нүкнд орсн мет көлврäd одв.

— Василий Иванович!—гидж чангггар хääкрхләннь, ардаснь довтлдж йовсн ординарец Петя Исаев Чапаев тал киисв.

Чапаев газр деер кевтнä. Далваггарн шавтсн шовун мет занчарн хучата. Петя Исаев өсрäd мөрнäsн буув.

— Василь Иванович!—гидж äмтин öөрхн иньгән геесн күүнә дун гарч хääкpw.

— Чапаев алгдв!.. Чапаев алгдв!... гисн му зәнъг цевәр тарад одв.

Чапаев занч дор кевтсн газр тал носилктә санитармуд, командирмүд, красноармейцмүд нань чигн äмтн гүүлдв.

— Василий Иванович! Чи äмдвчи?!—гидж генткн байрлсар Петя Чапаев дее-рәс занчинь татдж авад, чирәгъинь би талан эргүләд сурв.—Альдагъарн шавтвч? Кел... Би агчмин зуурт санитармуд...

Чапаевин халх деегәр цусн гооджад бääнә, болв нүднъ секәтә.

— Юмн уга! кен чигн керг уга... Мөрн үкв. Би бүтнв... Көлән гаргъдж авхд дөнъ бол.

Э, Чечик алгддж. Минь ода гилтә, өмә-рән чидл аргънь күүс бәрлгъ өгл уга гүүдж йовла. Ода, эврәннь алтн делән сарсалгъдж хаяд, өмн хойр көлән богъчсн, үксн бийнь довтлх бääдлтә, газр деер кевтнә. Джöөлн хәләцтә хар нүдднъ көндрл уга хәләгъад бääнә.

„УРАЛАН, МИНИ АРДАС!“

Болв, тер хоорнд түрүн цоклгъна хöөн хортн сана авчкад, дакн дәврв. Ода ут болн нигт цевәр көндрдж йовна. Ода эн

бичкн-бичкн дольгана тасрхала äдл биш билä, мел күригъäд бäрдж болш уга чид-лär улачуд тал дäврäд йовна.

Митя, гарарн чирäгъän халхлчкад, ур-лан äрä кöндрдж, чичрсн дуугъарн „Алч-кв, алчкв, алчкв“—гисн негл үгän давтад бäänä.

Чапаевиг ундж одхла ääмсдж одсн дää-чнр, хортн öөрддж йовхиг нам медл уга, яяхан меддж чадад зогслдад бääцхäv... Ген-ткн Чапаев öсрäд босв.

— Кен алгддж?! Чапай алгдджий?!—гидж хääкрсн дуугъинь цугъар сонъсв. Хортна сумн Чапайд күртхä гисн юмн уга! Уралан залус! Мини ардас! Ура!

Митя чирäгъän секн, байрлн тусад хääкрв. Чапаевин чирäнь цääгъäд оч. Халх деегүрнь цусн гооджад бäänä, болв тер äмд, гем уга!

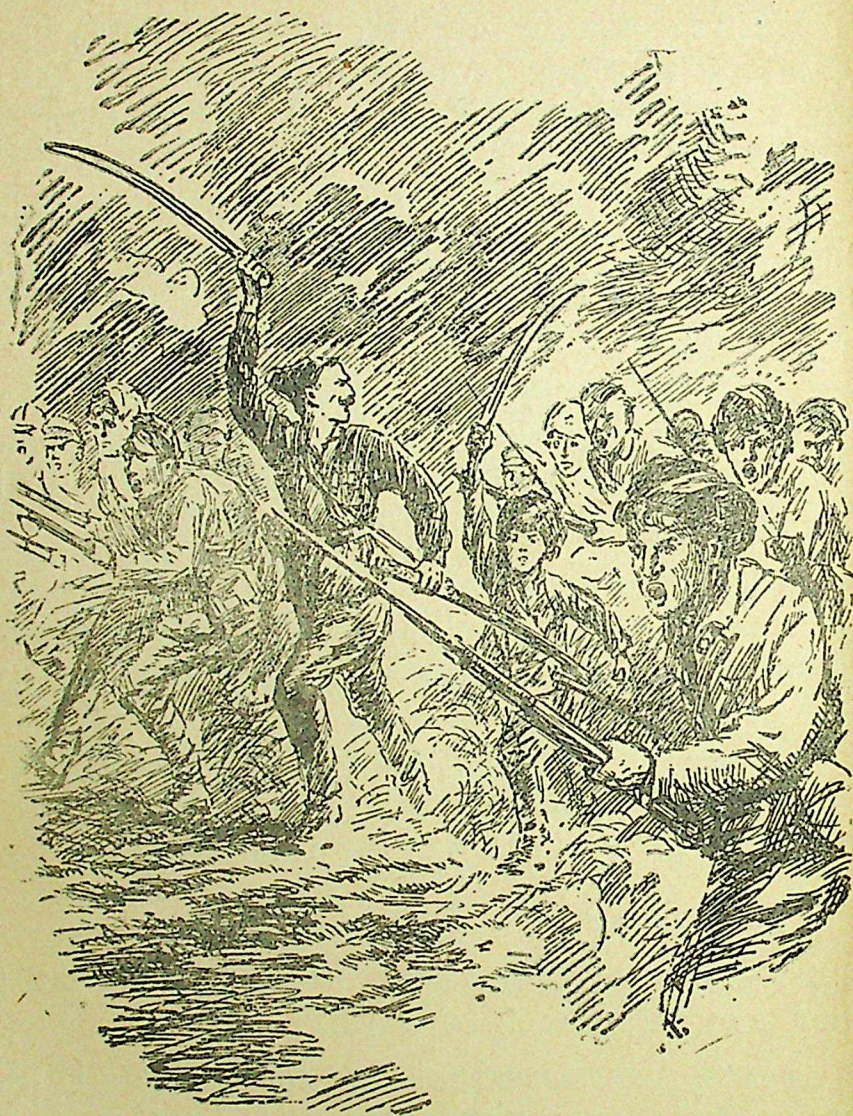
Минь эн ик байрта минут билä. Дääчнр негн кевтä ормасн кöндрдж, буугъан гар-тан авадад эврäннь командириннь ардас дахц-хав.

— Ура-ра!.. Уралан мини ардас! Хорт-нур!—гидж Чапаев хääкрäд, гилвксн чаш-кан толгъа деерän эргүлв.

Митя цугъаралань хамдан, Чапаевин ардас үлдш угагъар зүткдж гүүдж йовна. Тер эврäннь хурцлксн ахр чашкан тол-

гъа деерән өргчкәд, нәрхн дуугъарн бай-
рлсар хәәкрәд йовна:

— Ура залус! Баячуд тал!

Митя эврәннь хурцлчксн ахр чашкан толгъа деерән өргн.

Тер мел байрлад чееджны өрггдэд йовна, зуг хэрү эргүлчкчв гигъад аагъад йовна.

Болв бичкн дääч тал кун оньгъдж халасн уга. Буугъан гартан бärцхасн, юмн бärдж зогсаш уга чидлär, сöөлнъкätäd бääсн хоолта дääчнр эврәннь дурта энкр командир Чапаевин ардас дävрлдэд йовцхана.

Сумд ууртагъар шууглдн - ишкрлдэд бääдхәнä. Ик үүлн болдж, агъариг дуугъарн чичрүлэд товин сумн хагърад бääнä.

Болв юн болв чигн эн дävрдж йовх улсиг бärдж зогсadj чадш уга билä. Гурвн йовгън цергин полк Орловк селänd бääх хортнур дävрэд, пулеметмуд, зер-зев, кöлг-күч чигн буладж авад, кесгинь кел чигн бärэд йовв...

„ЙОВИЙ, ЧАМАГ ЁР ЧАПАЕВ ДУУДДЖАНА!“

Минь öцклдүр эн селänd иим аамшгта юмн болв гидж сандж болш уга билä.

Хурар нүүрән угъачксн öрүнъ нарн гарв. Чиигтä ургъмл гилвкэд бääнä. Тунъ уульнцин тал дундурт такаслагъан болгъамджтагъар күүндджäh ик шар, эр така үзгднä.

Герт суулгъан джинънүләд, хурт мөрдән
услджах красноармейцмүдлә күүкд улс
байртагъар күүндн йовдж уснд оч йовцхана.

Турва болгънас көк утан гарна. Болгъ-
джах цагъан гуйрин үнр гарна.

Болв ик холас хая-хая товин дун гарад
бәәнә. Эннә улачуд зулдж йовх хортиг
көөлддж йовна. Болв уульнд алгдсн мөрд
хурагддж авгдад уга, кевтцхәнә; сумн орсн
газмуднә көкрдж үзгднә; хуухрдж одсн
гермүд бас үзгднә.

Болв өрүн йир номгън, йир төвкнүн
билә! Иим чилгр, иим нарна герл, иигдж
татгдсн гөлм зуг намрин түрүн өдрмүдт
болдмн.

Митя нег сарайин өөр серв. Өцклдүр
асхн авгъ Федосей Михалычиг хәәдж олдж
чадад, икәр муурад, эврән альд кевтджә-
хән медл уга унад, унтдж одв. Серн, өц-
күлдүр болсн ноолдана тускар санчкад,
байртагъар инәв. Болв тер әмтнд ямаран
чигн дәәч йовдл эс үзүлсн чигн болтха!
Болг! Болв тер кенд чигн әәсән медүлсн
уга. Цугъаралань хамдан тер, тер гатлдж
гүүв. Нег чигн дакдж, нег чигн ишкм әмт-
нәс үлдсн уга... Болв гүүхд дегд түрү
билә... Түн дотр тедниг хур мет сумар
асхад хадджах цагт ик түрү билә... Яма-
ран әәмшгтәгъәр толгъа деер шрапнель-
муд хагърдг билә! Ода Алексей нанар

наад кегъад халäg! Зуг ода качавр болхас онъгдан юмн уга гидж келäд үзг!.. Ода бийнъ качавр болг!..

Митя öсрдж босад, нүдән арчв. Ягъсн сäähн кöкрсн тенъгр мини толгъа деер бäähмб! Уүлднъ нам галуна öрвлгъ мет кеергсн эрätä!

Митя хург тал гүүгъад одв. Ода эркн керг авгъ Федосейиг хäädж олх. Тер Митяг äмдинъ-мендинъ медхшлм...

Генткн нег таньдг күүнä дун дуудад хääкрв:

— Эй, көвүн!

Митя зогсв. Мел түн тал, чашкан бärсн Петя Исаев аашна.

— Öцклдүр потаповск батальонд йовсн чи билчи?—гидж Петя Исаев кöмсгән буулгъад сурв,—тернъ Митяд йир ууртагъар сурсн болдж медгдв.

Митин зүркнъ генткн киитрäd, дару-дарунъ цокв. Ääмсн дуугъар аргъулхан келв.

— Би...

— Йовий, Чамаг үр Чапаев дуудджана!

„ТАРУВ ОДА, ТАРУВ ОДА...“

Митя ик äämшгтägъär сиинцд загсджасн часовойин öörägъär гархларн, гертäs äмтähн хотин болн чанъгъ-чанъгъ күүндәнä ä сонъсв.

Чапаев ода нанд күртәх: ягъад закон угагъар Федосий Михайлычас гарад, ноолданд орвч? Йир икәр керлдх!..

Петя Исаев үүд секв, үүднә цаагъас әмтнә дун сонъсгдв, Митя эрк алхад орв. Гер әмтәр болн көкрсн тәмкин утагъар дүүрнъ. Терзин өөр, красноармеец связист телефо ясджана.

Цаасар болн каартмудар дуурнъ столн өөр Чапаев зогсад, харджнънад барлджасн машинә өөр цаас умшджана.

Скатертәр бүркәтә герин тундк стол деер, хойр суулгъ усн ордг санапр буслад бәәнә.

Митяг орад ирхлә цугъар дуугъан уурад тун тал хәләлдцхәв. Чапаев бас тун тал дорагъар хәләчкәд, стол деерәс талдан цаас авв.

— Ода рапорт кечкәд, цәәгъән уудж болна!—гичкәд үг болгънинь тодрхагъар келәд чанъгъар умшв:—„Орловк болн Левенк хойран өөр болсн дәәнд хортн диилгдсиг сонъсхджанавдн. Дөрвн стрелковый болн үр Суворовин кавалерийск полк орлццхав. Хортн минъгъ шаху күүгъән үксәр геев...“ Кедү көлгинь? Тоолвти?—гидж хаджудан суусн штабин начальникас сурв...

— Толла... Хойр зун тәвн!—гидж терн дарунь хәрү өгв.

—Хойр зун тавн?! Тегад бич: „Хойр зун тавн көлгн зер-зевтэгъан, арвн пули-мет бэргдв...“ Винтовкинъ тоолвти?

Нам теднитн тоолдж болшуга! Мел то томдж уга... Тоолдж чадсн угавдн!

— Нә гем уга, дигтә тоогъинь дарунъ илгәх, ода иигад биччкмн: „хортн кесг минъгън винтовкан геев“. Тиимий. „Эн ноолданд командир Курчаков кўндәр шав-тв, командир Журкин алгдв. Ноолдана хөөн хортн Брыковк селә ордж зулв...“ Аль нааран гар тавнәв.

Диктовать кеджәгъад үүднә өөр таг болдж одсн Митя/тал Чапаев кесг дакдж хәләв. Митя тер хәләлгън болгънднъ түү-нә чирмлгън уга хәләц үзчкәд, әәгъад дотран „Тарув ода, тарув ода“—гисн ухан орад бәәв. Тегад тер мел хооран цухрад, нег юмнд ордж бултх бәәдл гарв.

„ЧАПАЕНОК“

— Хааран? Герәс зулад бәәнәч, дәәч! —гидж—барлчксн рапортд гар тәвчкәд, Чапаев инәмскләд, Митя тал эргв.—Цагъа-чуд тал болхла эр така мет дәврнәч, эв-рәкнәсн ягъад зулнач?.. Чи ягъад закон угагъар обозас гарч зулвч? Келлчн?

Митя саналдчкад, дакад үүдн тал цухрв.

Болв Чапаевин бääдл мел уурта биш. Тер сахлан илн бääдж, инәмскләд бääнә.

— Хаш чана бääдж уудад бääвв үр Чапаев!—гидж генткн Митя келв.

Гер дотрк äмтн цугъар сергмджтägъар инäv. Чапаев теднлә хамдан инәджәнә.

Толгъагъаснъ көл күртлнъ болгъамдж-тагъар хәләджägъад,—чи нам иим билчи?—гив.—Чамаг иим гидж нам күн келш уга. Сән! Магтджанав! Öсхләрн—сән дәäch болхч. Зöрмгär тöрскн орнанны тölä ноолдхч.

Тегäd Митя улм зöрмгвл.

— Би, ода чигн му биш зöрмгв!—гидж чанъгъар толгъагъан саджн бääдж келчкәд немв:—Би, йоста чапаевец болджанав.

Дакад цугъар инәлдв. Энүнд бääсн командир Потапов наадсн-инәсәр келв:

— Öсхләчн үзäd бääх уговдн. Нам йоста чапаевец чигн болад бääхч... Ода деерән чи... чапаенокч!

— Каш эс чанулхлатн эркән уга болхв!—гидж Митя хәрү öгв.

— Нә, тиим болхла су нааран чапаенок хамдан цä уухмн—гидж Чапаев öкәрлсәр инәгъад келв.—Мә, ав, сән бöрг, шарлад бääдж!—Митяд нисктә бöрг тал заав.

Äмтин деернъ, нарнд халад кевтх гахан кичг мет шарлад бääсн ик бöрг кевтнә.

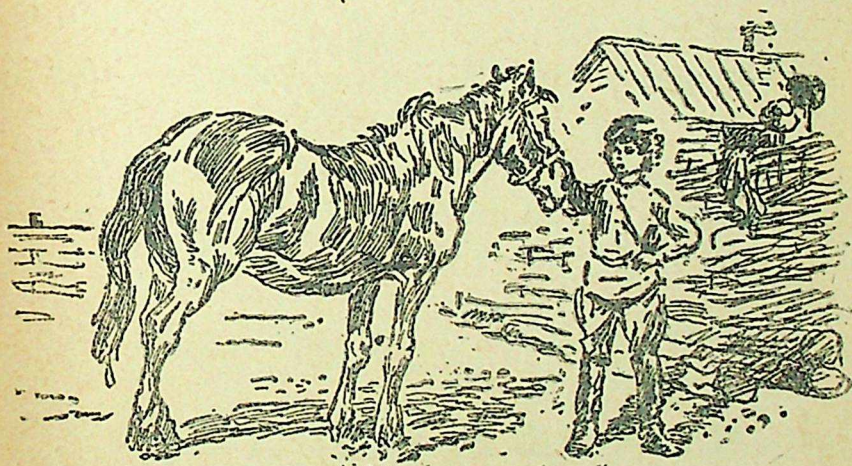
МИТЯ ДААЧ МӨР АВЧАНА.

Эн өдрәс авн Митяг цугъар чапаенок —гидж дуудцахадг болв.

Ўр Чапаев түнүг Потаповин полкд, конн разведкд орултха гидж закв. Тенднь Алексей Новиков бас билә. Бас ўр Чапаев Митяд даач мөринь, эмалинь, йоста даагчд кертгә юмсинь цугинь өгтхә гидж закв.

Командир Потапов бийнь Митятә хоюрн мөр шүүджд хәләхәр одв.

— Тер савгъриг ўзджәнч?—гидж Потапов, маштг нургъта, савгър делтә, ут сүүлтә, сагъгтан ут нооста мөрн тал заагъад келв.—Түнүг чи ав!

Манъна деерән бички төөлтә, цегән хонъгър мөрн билә.

Маштг болад күн түнүг унхш. Чамд нам дигтә.

Митя байрлад, чееджнь давхцад, халхнь улагъад одв. Тер минь ода шитм деегүр гәрәддж гарад, эврәннь дääч мөрән илдж үзхдән белн билä.

Болв бийән бәрәд, гүүнәр саналдчкад, төвкнүнәр сурв:

— Зерглдäрд сургъгдлу?

Командир Потапов дорагъар Митя тал хäläчкäd, эс медмджär инәмсклв. Тер йоста кевär, төвкнүнәр хәрү өгв.

— Кен медджәнä! Энчн цагъачудас буладж авгдсн мөрн... Зерглдä медх зөвтä! Нä, чи бичä алнътрад бäägъич,—энчн сән мөрн! Эмäl, нань чигн юмсан начхозас ав.

Митя толгъагъан гекв.

— Нернь кемб?—гидж генткн ухалчкад сурв.

— Кен гигъад болв чигн нер өг.

Манъна деерән бичкн төөлтä цегән хонъгър мөрн билä. Митя удан ухалл уга, келв:

— Хонъгър!—гидж нерäдджәнäv.

МИТЯ АВГЪ ФЕДОСЕЙЛÄ МЕНДЛДЖÄНÄ.

Тер асхндан Митя авгъ Федосейиг хäägъад олдж авв. Усна көвäd, ик савгър модна дор, Митя таньдг хозлган хäästä-

гъинь, өвс хазад идджәх көгшн мөр болн тергнә өөр өкәгъәд көдлджәх көгшн качаврыг үзв. Ик удан йовдж йовад, хәрү эргәд, гертән ирснлә әдл Митян дотр бийнь сән болад одв.

— Авгъ Федосей!—гидж хәәкрәд тергн тал гарад гүүв.

Федосей Михалыч дегәд икәр байрлчкад, түрүн авгтан келкәрдж одснла әдл үг келдж чадад бәәв. Көвүг эврәннь ганцхн гарарн теврдж авада, бий талан шахв.

Дакад шимндәд келв.

— Мел тер кевәрн менд—гичкәд... Инәв.

Митя өвгн ягъад иигәд икәр байрлджахинь медл уга бәәв, тегәд чигн конн разведкин тускар күүндхд түрү болх гидж санв. Нам авгъ Федосей хәәкрәд керлдәд, нам уурлад хойр нег гиджгдәд авсн болхинь сән болх билә гидж санв.

Болв Федосей Михалыч яялад яхлад, толгъагъан зааләд, гундлта дуугъар келәд бәәв:

— Эх Митя, Митя! Әрвлхшчи намаг өвгн ахан. Би чамаг альд эс хәәвв! Нам дже болад муурад бәәвв, алчкидж болгъв... Негхн үгәр болв чигн келәд гархнчн, нам негхн үг...

— Тәвх билч тегәд?—гидж Митя гүүнәр саналдад келв.

— Уктлчн өгх биләв!—гидж генткн өв-

гн уурлад одв.—Тäвх бääтхä, негхн гарарн
улан махн болтлчн цокх билäв.

Хälä үзджәнч!—гидж келчкäd, Митя
дакн ирватрад одв.

Улм цааран бääх дутман, разведкин
тускар күүндхд түрү болад ирв. Ода
яхамб?

Тегäd Митя, өмннъ бичкндән хаврин
цагт бичкн күүкдлä Иджлин көвä ордж
гүүггäd йовдглагъан äдл: хаврин киитн
уснд, амарн дүүрнъ ки авчкад, нүдән
аньчкад, нег кииггяр келäd оркв.

— Бийдән талдан нөкд олдж ав! Намаг
зөрмг төләдм үр Чапаев бийиннъ развед-
кд гарггъв... Мөр, эмäl нам бөрг өгв.

Митя түүнүгән келчкäd, гиигнär саналдч-
кад, Федосей Михалыч тал хäläv. Öвгн
эс байрлсн, ääмсн дүртä.

Болв керг санснас сäänär хуурв. Авгъ
Федосей нам хääкрсн чигн уга, Чапаевин
нерн ик өлмägгән халдав. Командир бийнъ
гарггъсн болхла ямаран үг бääхв! Болв тер
Митяггäс минъ тер дарунъ ямаран юмн
болсинъ келдж өгтхä гидж сурв. Хоюрн
зерглäd тергнä диишл деер сууггäd Митя
нег давтад, хойрдад, гурвдад келв...

Келх болггнднъ туудж утдад, шин юмс
немгдäd бääв.

Федосей Михалыч цуг гурв дакдж кел-
синъ äдл болггамджтаггяр сонгъсв. Тер

дөрвдэд чигн сонъсх билә, болв ора бо-
лад харнъгъурад, көвүнә шин газр талан
йовх цаг болв.

Салх цагнь болв. Түрүләд Федосей
Михалыч Митиг хойр миск шөл шахад
уулгъв. Митя өвгиг сүүлин хаалгъдан гун-
даш угагъар цугинь нег дусал чигн үлдәл
уга уучкв.

Дакад Федосей Михалыч Митин хош
хорагъинь мишгтнь тәвәд белдв. Түнднь
өрәл өдмг болн зөвәр эләд тасрха гахан
сал дүрв. Митяг селәнә нег зах биш, зун
дууна газрт йовджана гидж сандж болхмн
билә... Ташр деернь, Федосей Михалыч
төрүн шин, эр така хатхад уйсн полоте-
нец тәвв. Эр такань Митяд таасгдв. По-
лотенциг мишгт тәвджәтл нег дакдж эр
така хәәкрәд авв.

Дарунь мендлх болв. Федосей Миха-
лыч Митяг гурв дакдж теврәд үмсв.
—Бичә март өвгн ахан, гүүгъяд ирә бә—
гидж келчкәд, гундлта бәәдлтәгъяр нусан
татв.

—Нә!—гидж Митя келчкәд, бас нусан татв.

Дарунь Митя гарад йовв, Федосей Ми-
халыч бичкн цогциннь харан тасртл
ардаснь хәләв.

Түрүн өдрмүдтән Митя хара биш дару-
дарунь көгшн качавр тал гүүгъяд ирәд

бäädг билä. Болв дарунь конн разведкиг талдан селән тал гаргъв, Митя öвгн тал гүүдгән уурв. Дакад түүнä хөөннь öвгн икär гемтв. Гемин хөөн көлärн икär сул-дад, дäәнä кергiс гарад, эврәннь селänd амрхар оч гидж келцхädг билä.

УРАЛЬСК ФРОНТУР.

Арвн йисдгч джил апрелин сүүлär цагъан хазгуд дакад дävрлдв. Улан-цергин сән гисн—зөрмг дäачринь Колчакла ноолдхд гаргъчксиг олзлад, генерал Толстовин гардврта цагъан хазгудин церг уральск балгъсн тал öördäd, түнүг үзг болгънасьн эргүлäd авчкв. Уральскиг харсдж ноолдлгън хойр сар шаху хонгт болв. Гурвн үзгäсн Урал, Деркул болн Чаган—гидг голмудар бүслätä балгъсн, юмн көндäдж болш уга шивä мет билä.

Болв цергäс салдж одсн уральск гарнизон дарунь цуг суман чилäv. Хот-хоолнь бас чилхдән öördäd ирв. Хойрдгч сариннь сүүлär бäädл муурад, нä угала äдл болад ирв. Эргүлäd авчксн хортн улм öördäd шахад ирв. Болвчн уральцнр зөрмг кевär балгъс харслдад бääцхäv.

Тер түрү öдрмүдт Москвагъас, үр Ленинäс Уральскур телеграмм ирäd, ноолдачнрт сүрä öгäd, чидл-чимгинь öргäd оркв.

„Ямаран чигн чеерүд угагъар“—гидж телеграмм деер бичдж, ташр деернъ южн фронтин командующий үр Фрунзед — гисн хайгта.

Москвагъас үр Ленинә телеграмм ямаран чигн торвр угагъар өггдв, тўнўнднъ иим юмн бичәтә билә:

„КОМАНДУЮЩИЙ ФРУНЗЕД

„Тәвн хонгтан Уральск харсад ноолд-джах, уральск үүрмүдт нанас халун менд келтн, санагъан бичә зовтха, бас нег цөө-кн долан хонгт торлдтха, Уральск харс-джах героическ керг диилвртә болх

ЛЕНИН“.

Минь тер цаглань командарм үр Фрунзе, 25-гч дивизиг Чапаевин командтагъар уральск фронтур Уральск харсхд йовулхд приказ өгв.

ЭСКАДРОНН ТОМИЛИН.

Чапаевск дивизиг уральск фронтур йовулхин өмн ик немүр ирв.

Алексей Новиков болн чапаенок Митя бәәсн эскадронд кесг шин дәәчнр немгдв.

Мөрд элвг билә: цугъараднъ күрт-джәлә. Эмәлмүдин туск ик түрү билә.

Эмälмүд күртджәсн уга, тегäd шин дääч-
нриг теткхин кергт эскадронн Никита То-
милин муурад бääв.

Болв ўр Чапаев гурвн хонгин дотр,
бүкл дивизий кевтән кўцс зер-зевтägъән
уральск фронтур гаргътха гисн зака öглä.

Болх чигн, эс болх чигн газрмудас
эскадронн Томилин шин немүрт эмälмүд
олхар седв. Сүүлднъ нам авдг газрмуднъ
цугъар чилв.

Тегäd эскадронн бийläгъән уральск
фронтур эс дахулхар седджәсн Митяг
болн нанъ чигн кесг дääчнр дуудулв.

Митя түрүн болдж ирв.

— Ю закнат, ўр командир?—гидж
түргар гаран манъна талан öргäd сурв.

— Эскадронн тун тал дорагъар хäläчкäd,
ууртагъар сурв:

— Эмälчн ямаран?... Цугъар кўций?

— Цуг белн, ўр командир!—гидж Митя
келв. Шинlä äдл, нег чигн татасн уга!

— Нä сән! Цаг түдл уга тунүгән обозд
ög... шин ирсн улст кергтä!—гидж ахрар
эскадронн закв.

Митя нам чочад дääвлäд одв.

— Ўр командир... Ўр Томилин... гидж ю
— күүгъән медл уга чапаенок бурджнънв.

— Би тана келсиг медджähшв... Давтхитн
сурджанав.

Юн эс меддж чадх юмн бääнä энүнд?!

гидж Томилин ууртагъар келв. Шин ирсн улст өгхин кергт эмälän обозд өгхмч—тер медх юмнчн...

Түндән Митя, нам ягъсан медл уга хääкрв:

— Би яяхмб? эмäl уга бääхмб?

— Нä-нä дун угагъар!—гидж келчкäd, эскадронн дорагъур хäläv. Минь ода эмälчн өггдх зöвтä. Эмäl уга чигн чадхч? Уральск фронтд чамд керг уга... Наадхар тиигälän маниг илгäдж бääхш.

„ӨГШ УГАВ ГИХЛÄ, БОЛАД БÄÄХ УГОВ!“

Митя командир Томилинäs икär уурлулчксн, ик гундлта гүүгъäd гарв. Öмнän юм үзл уга, бийнь ганцарн бийлэгъän чанъгъ-чанъгъар күүндн йовдж, бääсн гер талан гүүгъäd йовна.

Тегäd түнүг дääч гидж тоолджахш?! Түүнäs хуучн чапаевцäs (нам чапаевцäs эс болв чигн чапаенкас) шин ирсн улст өгхär буладж авчахла, би дивизд äмтин сүл ääмтхәнь болджанав?! Тегäd би наадкулсла äдл, нег дусал цусн күртлän хортнла ноолддж чадш уга бääсмби? Тегäd тер кезä болв чигн тöрскän харсх кергт äмән өгхдән ääдж бääхший? Тегäd тер эврәннь командириннь ордас äämшгтä сумн дор орхдан ääхий?

Йир ик гундлта билä... Кезä чигн Митя иигдж гундад уга билä. Түнүг кун төрүн гем угагъар гөвдчкснлä äдл болв. Нам дор... ил дор.

Командириннь заканд даргдсн, тер мөрд тал одв. Эн зогсджацхана... Түүнä савгър болн Алешкин кер нань чигн кесг, кесг мөрд бääнä... Эн эмäлмүднъ өлгäтä бääнä! Түүнä шинлä äдл, ҳар күрниъ ширтä эмäлнъ эн бääнä.

Митя аргъулхан тер эмäлнъ хамхрдж одн гидж бääх мет илдж үзчкäd, генткн буулгъдж авчкад, мел халу дүрäd, цуг конюшнъ дүүргäd хääкрв:

— Би өгш угав! Öгш угав гихлä болад бääх угов!

АЛЕКСЕЙ ЗОВ ÖГЧÄХШ.

— Чи юнъгад хääкрäd бääнäч?—гидж Алексейин таньдг дун сонъсгдв.—Кенлä дäйлдджәнäч?

— Уга, Алеша, чи мед...

Митя икär халурхдж, командирлä күүндсн күүндәнәннъ тускар болн, түүнä цаг түдл уга шин ирджäh улст эмäлән öгтхä гисн приказин тускар келв.

— Уга, чи меднч... Тегäd терчн намаг дääч гидж тоолджахш.... Тегäd Алеша, би ääмтхäй, би юмнас ääлүв?.. Öгш угав

гихлă болад бăăх угов! Ӗгл уга бăăдж чадх
йостав! Ноолданд ўксн цагтм эмăлм авц-
хаг... Эврăн ӗгш угав!

Алексей тўрўн болдж чапаенкиг иимър
ўзджаснь эн. Зӧвър джанъгърта кӧвўн
бăăдж! Эврăннь ўннă тӧлă ноолддж чадхмн.
Алексей бийнь бас Митяс тату бишър
уурлсн бийнь, Митăг тӧвкнўлхър, аргўул-
хан тӧвкнўнър келв:

— Сонъслчн, Митюха! Цуг тӧрăн керг-
тă юм келдн ахшч. Мана улан цергт коман-
дирин закон эс кўцăгднă гисн юмн ади
бăăнă чамд? Василь Иванныч сонъсхларн
толгъагъичн илх уга.

Генткн Митин толгъад сăн ухан орад
одв. Тер дарунь эмăлăн ормднь ӧлгчкăд,
байрлсар нўдăн галлзулад келв:

— Нă! Эврăннь дурар кехшв... Василь
Иваннычд бийднь однав. Тўнд келнăв.
Тўўнă келсър болнав!—Хърўгъинь кўлăл
уга, конюшнăс гўўдж ҫарад, Чапаев штаб-
тагъан бăасн гер тал хурдлв.

„БИЧĂ ТĂВТХĂ ГИЛĂ!“

Негӊ гӑрăдăд чапаенок штабин крлцăн
деер гарв.

— Би Василь Иванныч тал!—гидж ўўдн
тал нег ишкчкăд келв.

Болв харулч буугъарн үүд түшчкәд,
ууртагъар таслад келв:

— Бичә тәвтхә гилә! Ёр комдив ноол-
да ухалджана!

Ода ю кехмб? Митя яяхан меддж чадад
зогсджала. Күүндл уга йовдж болш уга.
Ордж бас болш уга. Яяхмб ода?

Мини кергм ик юмн... гигәд дакад
эклхәр седв, болв харулч бәргдджәхш.

— Йов, йов... чамд үнд керг уга!..

Күн болгънла күүндх Василь Иванычд
цаг күртш уга...

Аргъ уга: хәрү гарх кергтә болв. Тү-
нүг крлцәнәс буудж йовтл, нег таньдг
дуута юмн дуудв:

— Эге, чапаенок! Гиичд ирвчи?

Чашкан шарджнънулад, тустан штаб
тал Петя Исаев йовдж йовна.

Митя нам ямаран кергәр, юнъгад түнд
Чапаев кергтәгъинь келхәр аман секдж
чадсн уга. Петя Исаев түнүг аргъулхан
түлкәд герт орулчкв. — Йовий, йовий.
Василь Иваныч шидр чамаг сурджала.
Митя толгъагъан өөдән өргәд харулчин
өөрәгъәр гарч йовад, тесдж чадад, түнд
келнәнн үзүр үзүлв.

ЧАПАЕВИН БИЧГ.

Ёр Чапаев нургъарн үүдн тал зогс-
джадж. Терзин өмн ик стол деер карт

делгätä бääдж. Терзин гатцас мод ташр-
лад туссн өрүнъ нарна герл түүнә гар деер
болн стол деер тусад, циркулин гилвксн
үзүрлә наадна.

Митя, Петя Исаев хойриг ордж ирхлә,
Чапаев картин захд нег юм бичн бääдж
гиинәд дуулджадж. Тер көлмүдин ә сонъ-
сад эргв. Түрүн авгтан дурго бääдл гарад
одла, болв дакад чапаенкиг таньчкад, маас-
хлад инäv?

— А-а Митя! Менд, менд! Кесгәс наа-
ран үзлцәд угавдн.

— Бääдл ямаран?

— Бääдл... му биш...

— Бääдл му биш болхла, мууха уурта
йовхмбч?

— Керг бääнә танла Василь Иваныч—
гидж Митя көмскән буулгъад келв.—Ик
керг!

Чапаев карандаш, циркүлән стол деер
хайчкад, бийнь скамейк деер суучкад, көвүг
гараснь бий талан татв.

— Керг — гинчи? — гидж нег нүдәрн
инәмсклн бääдж давтад сурв. Ташр деернь
ик керг? Нә тиигхлә кел... Су!

— Гем уга би зогсджасв—гичкәд, Митя
улм икәр мунъсив. Ягъдж эклхән тер мед-
джәхмн уга. Ода, Чапаевла нүүрцәд ирхлә
эмалин туск керг түнд ик керг биш болдж
медгдв.

— Нә юнъгад эс келнәч? Кергтә ирсн болхла кел.

Гентки Митя минь одахн эскадронла күүндсн күүндәгъән санчкад, уурнь күрәд, чееджнь давхцад, нудрман атхад дәйл-джагъад, джинъсн дуугъар келв:

Иим юмн болджана Василь Иванович, биити ухалти?! Нег чиги юм алдш уга санатагъар эмәлин тускиг цугтнь келв.

Василь Иванович тагчг сонъсджана. Тер Митя тал дарагъар хәләгъәд, эврәннь джөөлн сахлан мошкад сууна. Митәг келдгән чиләхлә, тер кевәрн тагчг босад стол деерәс нег тасрха цаас шуулдж авад, карндашан зөвәр дарад нег цөөкн үг бичв.

— Эскадрондан өг—гидж Митәд эвкәтә цаас өгчәгъәд келв. Эмәличн чамас авхн уга! Дун угагъар Митин хату үстә толгъагъинь илджәгъәд келв:—Сәәнәр өсджәнәч! Иста күүнәгъәр! Тиигх кергтә... Нә ода йов... көдлмш кенәв... Юмн кергтә болхла —торвр угагъар күрәд ир.

Ульницин туршарт Митя салькнас хурдар эскадронн Томилинә бәәсн гер тал хурдлв. Хаалгъдан Алексеиг үзчкәд, Митя бичгтә гаран өргәд дәйлдж байрлсн дуугъар чанъгъар хәәкрв:

— Авш уга! Авш уга!.. Бичг өгв... Василь Иванович!...

— Эскадронн Томилин Митиг уурта-

гъар тосв. Дала үг угагъар Митя тунд
бичг түлкәд өгчкәд, байрлсн дуугъар келв:

— Умштн!

— Бас юмб!—гидж эскадронн хәрүцч-
кәд, бичгиг секәд умшад, тәвсн гаринь үзч-
кәд, тагчг болв.

Бичгтнь иим юмн билә:

„Эскадронн Томилинд, эмәлмүд бичә
автха гидж закджанав, цааранднь иим юм
бичә гаргътн.

Чапаев“.

ПОХОДТ.

Июнин сүүләр, өр цәәджәтл чапаевцнр
товарн эшелонар Уфагъас Богатая гидг
станцд ирәд, экләд буулгъцхав. Öлг-эдән
гаргъдж хайлдад, шихтндж бәәх девснъ-
гүд деегүр зогсад, кöлнь оршад бәәсн мөр-
дән кöтләд гаргъад, товмудан гаргъад, ил
платформ деер бәәсн зер-зевән гаргъцхав.
Баахн цаг болсна хöөн вагонмуд хооств,
нам ә чимән чигн уга, дәәчнр йовхар бел-
дәд зогсцхачкв.

Богатая гидг станцас уральск күртл,
öдртнь бичкн-бичкн амрлгътагъар тустан
теегәр хойр зун дууна йовх кергтә билә.

Тöмр хаалгъин платформин, станцин
гермүдин öөр ода чигн адгъсн нер дууд-
лгън, шууган, мөрдин инцхәлгън, командин

а ода чигн сонъсгда, түрүн частьмуднь
уральск өргн теегär гарад йовдж йовна.

Командир Томилинä эскадрон өмнән
конн разведктä түрүнд йовла. Чапаенок
эмäl деерән нääхлн йовдж, түрүн эрäдт
Алексей Новиковла хамдан йовла.

Митин савгър мөрн, Алексейин хурдн
кеерlä зерглäд йовна.

Ики холд, нүдн äрä үзм газрт халун
нарнд шатсн тег шарлна. Öмн äмтн чигн,
гермүд чигн үзгдхш. Зуг ики деер агъарт
элä шовуд делнä.

УТАНА ЁНР ХАМАГЪАС ГАРЧАНА?

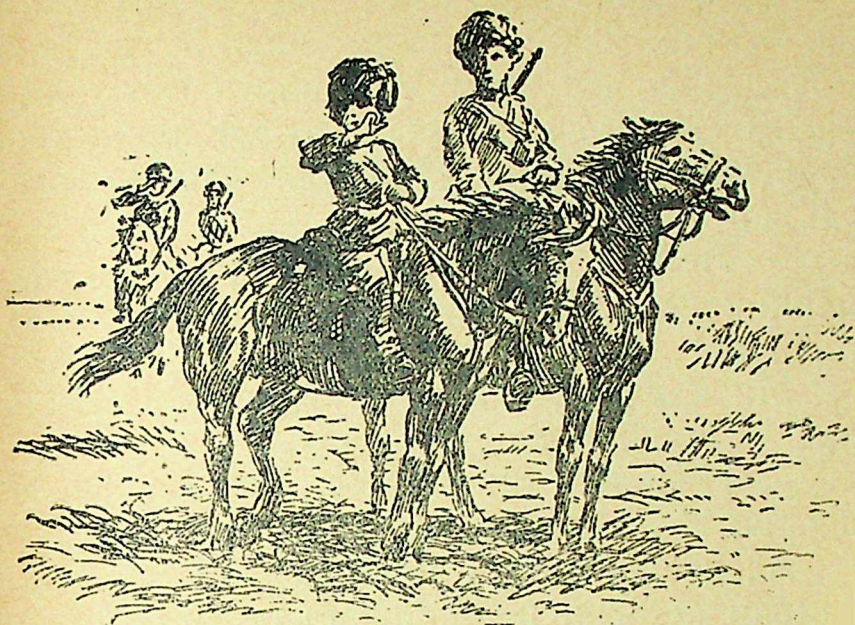
Эн йовдл походин гурвдгч хонгтнь
болв. Салькн öмн үзгäсн гарв. Äрä медгдм
серджнънсн халун салькн кöдлäd, гашун
утана ёнр авч ирв.

Чапаенок ёнршлчкäd, нүдән анъв. Ута-
на ёнр түнд эцктäгъән Балаковд бääсинь,
кезәнä мартгддж одсн бääдлинь санулв.

Ўвлин хöөн тедн кезä чигн бичкн ха-
шагъан арчад, бог тоосинь нег газр цуг-
лулдг билä.

Түнүг Митя шатадг билä.

Тер, шар келн мет галин заль, хагсу
öвсиг долагъад, генткн дотраснь öткн кöк
утан гарад ирхләнъ йир дурлдмн.

Саянар үнршлич Леша, сонъсджанчи?!

Болв эдн теегт,—теегт утан хамагъас ирх билä?

Митя мөрән бärн йовдж дакад нег үнршлв... Э, эн утана үнр гарчана! Мел тер эцктäгъән хаврт хуучн өвс шатадгла äдл үнр гарчана.

Митя дарунь Алексейиг дуудв. Тернь мөрнәннь күзүн деер толгъагъан тäвсн сууна. Тер бас наадк дääчнрлä äдл икär ундасдж йовла. Хазгуд зулдж йовад, теегт бääсн цуг худгудиг булдгинь булад, үксн мал хайдгтнь мал хаяд бөглдж оркдж. Холас, кесг километрäс, төмр хаалгъас усн

зөөгддг билә. Түнүг гун биихдмүдәс авц-
хадг билә. Тернь, цаста ондр уулмудин
ора деерәс гооджсн мет киитн болн ам-
тәхн билә. Болв күн болгънд зуг нег цөөкн
зальгцан күртдмн, түүнә хөөн улм зовлнъ-
тагъар ундасдмн.

— Леша, чи сонъсджанч?—гидж ча-
паенок келв. Чи хамрарн... хамрарн ки-
гъән ав!

Митя нарнд халад шуурад бәәсн хам-
ран корсилгъдж нусан татв.

— Йосндан киигъән ав, Леша... Сонъс-
джанчи?! Хамагъас энд утан ирх билә?!

Алексей Митяг дурагъад салькн тал
хамран кегъад, шуукрджагъад үнршлв.

— Мөн... утана үнр гарчана! — гидж
әәмсәр келчкәд, дакад нег хамран удулад
үнршлв.

— Мөн... Гарчана, гарчана! Би сонъ-
счкн Лешад келнәв гидж санджанав... Ча-
ма ю келхинь медхәр...

Болв Алексей юм келсн уга. Тер зуг
мунъсичкәд мөрән шавдад орксн, тернь
доран эргәд бәәгъад бәәв.

— Командирт келнчи? — гидж Митя
медчкәд сурв.

Алексей толгъагъан гекв.

Болв командирт докладовать кегдсн
уга. Алексей довтлдж күрәд уга йовдж,
дорд өмн бий тал конн разведктәгъән.

гарад, утана үнр альдас гарчахинь медтхă
гисн зака авв.

ЧАПАЕВ УГ КЕЛН ГИДЖĂНĂ!

Разведчикүд нарн суусна хӧӧн, утана
үнр шинъград, чирă зӱснь харлад бӑӑсн
ирцхăв. Нам мӧрдин сӱл, дел кӱртлӑн галд
хуухрад бӑӑдж.

Тедниг эргдж ирснă дару гилтă Чапаев
дивизиг амрлгънд зогсатха гидж закад,
дӑӑчнрин ӧмн уг келнӑв гидж зарлв.

Чапаевиг ачлгъта машин деер ӓмтин хол
бӑӑсн дӑӑчнрт ӱзгдӑд гарад ирхлӑ, дӑӑчнрин
дунд ӓрă сонъсгдсн ӱгмӱд тарад одв.

Митя ягъад тӱрӱн эрӑдт гарч ирсӑн
бийнь медхш. Кӧл, толгъа тоха гурварн
кӧдлӑд могъа мет готъвкад, шахцад зогс-
джасн дӑӑчнр заагур орад йовна. Же
гитлӑн чидлнь чилӑд, ӱснь толгъалань
наалдад ирхлӑрн эргмдӑн сул зӑ бӑӑхиг ме-
дӑд, тооснд бӱркгдсн ик резин тӧгӑ ӱзв.
Тер мел Чапаевин зогсджасн машинӑ ӧӧр
билӑ.

Генткн байрта чанъгъ хӑӓкрлгън бол-
хла, Митя ӓмтнлӑ хамдан бийӑн мартн
хӑӓкрв:

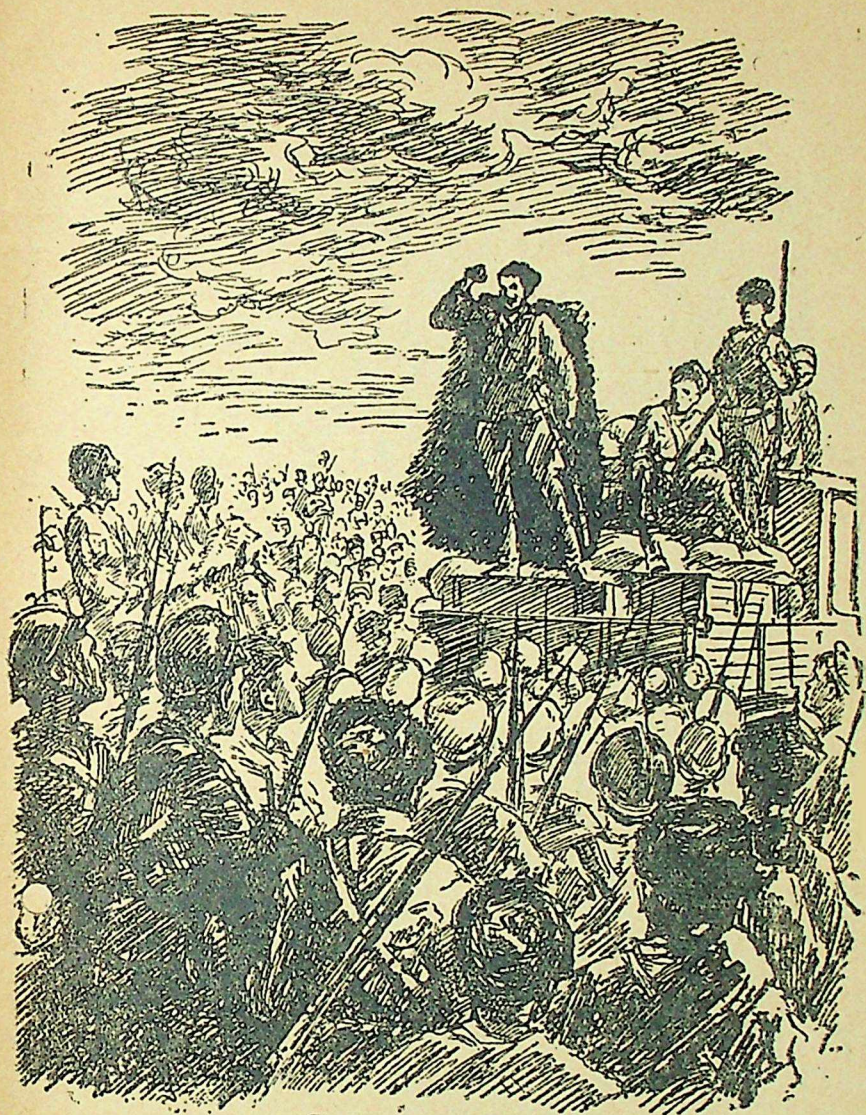
— Ура ӱр Чапаевд! Ур-ра!

„ЎР ЛЕНИНД УРА!“

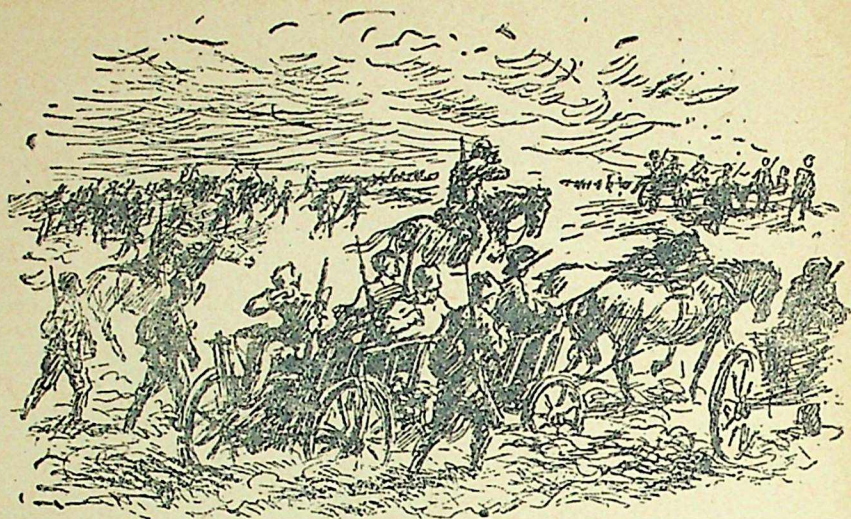
— Ўўрмўд! — гидж джинънси дуугъар Чапаев эклăд келв, тер ўгнь цугтаднь эргдж тарад, шуугата хăăкрлдăг зогсагъад оркв. — Ўўрмўд! Мана командарм ўр Михаил Васильевич Фрунзе маниг цагъачудас Уральск балгъс сулдхтха гидж илгăлă. Бидн танла Уральск цеврлхър ўгăн ôглăвдн! Ўр Фрунзе мана ўг иткăд манла хамдан Ленинд болн революционн тōрскндăн, Уральск цеврдгдх гидж ўгăн ôглă... Ода бидн Уральск тал йовдж йовнавдн...

Дакад хăăкрлдăнд чиллт уга бăăдл гарв. Толгъа деерăн буугъарн, гилвксн чашкарн дайллдад, улан одта бавгър махласан деегшăн шивлдăд, дăăчнр хоолан сōолнкăдтл, кōштлăн халун ўгмўд келдж хăăкрлдв.

— Ўўрмўд! Хазгуд манд юм кедж чадхн уга... Тедн манла ил, килнц уга ноолданд харгъхар седджăцхăхш. Тедн манас аăмтхă туулас мет зулдж йовцхана. Болв Уральскиг хайхар тедн седджăхш... Тедн маниг ююгъар болв чигн хортхагъад бăăнă. Тедн станцмуд болн селăд шатана. Тедн аăмт болн мал кōогъад авч одна. Тедн худгуд булад, теднă уснд хор цацна. Бидн теднă тер бандитск йовдлмудтнь нольмчкад, уралан йовад йовцханавдн... Ода тер хортдуд ю ухалдж? Тедн тег шатадж оркдж. Тедн

Ўўрмўд! Би тўрўнд, тана ўмн, галд орнав...

— Нигт утан дотр чапаевцир Уральск балгъси тал
кӧндрдж йовна.

маниг усн бӑрдж эс чадси болхла, гал
бӑрдж чадх гидж санджацхана?! Болв тедн,
хортдуд эндӱрджацхана... Уӱрмӱд дӑӑчнр!
Би тӱрӱнд, тана ӧмн, галд орнав... Тӱрӱ
болхмн, йир тӱрӱ! болв бидн, ман дунд
ӑамтхӑ ӑамтн угагъинь узулхмн... Ур Ленин,
ур Фрунзе хойрт Уральск сулдххар уган
ӧнъгар эс ӧгсан узулхмн. Улан дӑӑчнр ке-
зӑ чигн хӑрӱ эс цухрдгинь узулхмн! Усн
чигн, гал чигн, нам минъгън тӱмн тов болв
чигн... юн чигн маниг хӑрӱ хӑрӱлш уга...
Ура, уӱрмӱд! Нарт делкан вождь ур Ленин
менд болтха! Нарт делкан революц менд
болтха! Мана героическ командарм ур
Фрунзе менд болтха! Ура!

„ХӦРӦ ЭРГ, ЧАПАЕНОК!“

Нигт утан дотр чапаевцнр ѳмн ўзг тал, Уральск балгъсн тал кѳндрдж йовцхана. Кўнд, архгр хар ўўлд тег деегўр бархлзна. Тедн гатцас нарн ўзгдхш. Болв, эс ўзгдсн бийнь шатджах галта хоюрн халагъад, бўтагъад, нўўрстўлад бӳӳнӳ.

Ӓмсхдг аргъ уга. Хӳладж болхш. Гашун утан оошкд шинъград, нўд хорсхад, хол, амар орад йовна.

Дӳӳчнрин бӳӳдл йир ӳӳмшгтӳ. Нарн гал хойран халунд цугтаннь гилтӳ гариннь арсднь устад ирцхӳв.

Эн хаалгъд цугаснь икӳр бичкн чапаенок тўрв. Тер зогсл уга нӳӳтхӳд, ханӳгъад йовв. Нўднь усвкад хавдад, чирӳнь шатад шуурад ирдж.

— Хӳрӳ эрг, чапаенок!—гидж Алексей кесг дӳкдж келв.—Чини чидлӳс ирш уга эн йовдлчн...

— Болв Митя толгъагъан заалӳд, иньг-тӳн хӳрӳ ѳгдмн:

— Тадн ягънат, би чигн тиигнӳв! Тадн эс йовцханти?

— Гӳрг! Ягъад бидн эс йовх билӳвдн! Бидн чапаевцнр бӳӳнмвдн! Чапаевцнр хӳрӳ цухрдмн биш.

— Би чапаенкв!—гидж нольмснь гооджа бääсн бийнь, нүдән галлзулдж Митя хәрү өгв.

УТАН ГАЛ ХОЙР ДОТРАГЪУР.

Хойр дәкдж үр Чапаевиг үзв. Нег дәкдж комдив цергин зах орад довтлдж одв, обоз ордж йовх кевтә. Икәр саначрхсн болн муурсн чирәтә. Түүнә ардас кесг мөртә улс довтлдж йовна. Цугаснь өөрхн, нам зергләд гилтә, түүнә дурта гисн цагъан шүдтә, сергмджтә ординарец Петя Исаев йовна.

Довтлдж йовсн Чапаевиг чапаенок нүдәрн үдшлүлджәгъад генткн комдивин цегәкн шар сахлнь харлдж одсинь үзв, нам талдан зүстә болдж оч.

— Василь Иванович сахлан ширдүлдж орксмби? алнътрсан нуудж чадад Алексейәс сурв.—Нам акад юмн! Алексей ю-күүгъинь медсн уга.

— Ю ширдүлдж? гидж алнъ болсар сурв.

— Сахлан! Үзсн угавчи? Өмннь ямаран билә? Шар?! Ода ямаран?

Алексей элк көшәд инәв. Инән бәәдж тер келв:

— Чи төрснәс нааран харч, тегәд чам деер туссн утан медгдджәхш. Би цагъан

болв чигн, сахл ургъагъад угав... Василь Иваныч болхла цӕӕвр ӕнъгтӕ шар сахлта, ташр деернъ ӕмтин тӕрӕнд, утана гӕдӕднъ йовна. Тегӕд чигн сахлиннъ ӕнъгнъ сольгддж оч. Медджӕнчи?

Дакад нег Чапаев тыловой частин ӕмн довтлад гарв. Дакад чигн Митяс хол бишӕр гарв. Цуг уральск походи́н туршарт Чапаев чапаенкла тӕрӕн болдж харгъджаснъ эн. Тӕн тал хӕлӕн, мӕрӕн татдж тогтнулад, дун угагъар хаджугъар гарад йовв.

— Митя икӕр байрлв: ӕр Чапаев намаг танӕд, цуг ӕмтнӕ чирӕд кӕӕндв! Тер гедӕдж зогсад, йоста кевӕр хӕрӕ ӕгв:

— Тегӕд яяхм билӕ?...

— Йир икӕр шатджч... Нам хӕлӕхд ӕӕмшгтӕ!—гидж Чапаев толгъагъан заальв. —Тос тӕркӕд оркхнчн... Невчк сӕн болх билӕ.

Тегӕд Митя улм зӕрмглв.

Та чигн Василь Иваныч му бишт... Нам сахлтн харлдж оч. Саахндагъа „Леша, ма-на Василь Иваныч сахлан ширддж кевтӕл,“—гидж сурвв.

Чапаев инӕв. Болв хӕрӕ ӕгсн уга. Мӕрӕн цокад, дакад тиигӕлӕн, утан гал хойр дотр ӕмн йовсн ротмуд тал довтлад йовдж одв. Кӕрзӕр гал зогсахар ноолддж йовц-

хала. Салькн ода галиг Чапаевск дивизин
дäврдж йовсн öмн үзг тал көөджәнә.

СӨӨГЪИН АМРЛГЪН.

Эннъ сүүлин амрлгън билә. Уральск
күртл энүнд амрад күрх газр үлдв. Утан
гал хойр чилв. Öмннъ эс үзгдджәсн хортн
ода энд-тенд үзгдәд, генткн дäврәд Ча-
паевск дивизин йовдлиг зогсахар седәд
йовцхана.

Командир Потаповин бригад, зүн флан-
гаснъ дäврдж орх даалгъвр авад, сүл öдр-
тән, öмннъ йовдгасн хойр дам икәр йовад,
зууран кесг мөртә улсин дäврлгънлә хар-
гъад көöv.

Сөөнъ амрлгъ кетхә гисн зака авн,
муурсн дäächнр, нам мөрнәннъ эмәл авл
уга газр деер көлврәд унцхав.

Хадад унъгъасн мет Митя эврәннъ
хонъгъриннъ көл дор унв. Түүнә нүднъ
дарунъ хаагдад, көмсгнъ бүркгдәд, нөөрт
диилгдәд батар унтв.

Дарунъ гилтә, эргмдән цугъар унтв.
Агъарт чанъгъ сүркллгънә ә сонъсгдна.
Зуг харулчнр унтдж кевтсн улсин öөрә-
гъәр йовад, бийсән сергәлдәд бәйцхәнә.

„ХАЗГУД!“

Чапаенок гентки серв. Нег юмн тўнўт
ээмаснь татад бāāнā.

— Юмб. Тāв!.. Би унтнав!..—гидж нōор-
мў дуугъарн сердж чигн чадл уга, нўдāн
чигн секдж чадл уга келв.

Алексейин дун холас гарсн метār сонъ-
сгдв:

— Шулуд! Шулуд!.. Хазгуд!..

— Хазгуд?!

Нег агчмин зуур нōорнь уга болад одв.
Митя босад зогсджана.

Ж-жж-ж! гидж хурц нāрхн ишкрлгън...
Сумн. Йир дорагъар одв. Нам толгъа дее-
гār гилтā.

Ж-жж-ж! Хойрдгчнь. Митя аргъ уга
болад ōкāв.

— Леша!—гидж тер чанъгъар хāāкрв.
Кўн хāрў ōгхш.

Алексей тўўнā ōōрāс йовдж одла.

Шулугъар мōрд талан! Эн нег газр
хурчкад, харгънджацхана. Эн дала мōрдин
толгъа, сўл, нургъд болн кōлмўд дотр
эврāгъāн олдж болну тиигтлāн!

Алексей ягъсмб? Хааран гўўхмб? Ю
кехмб? Юм меддж болш уга. Адгъсн улс
мел ягъджахнь медгдл уга, уралан гўўлдāд
бāāцхāнā. Зāрмнь гўўлдн йовдж буугъиннь

чавг кӧндӧлдӧд йовцхана, зӧрмнӧ гранатан
белдӧд йовцхана.

Хӧрӱ цухрджану? Уга!—гисн ахр болн
шулун команд сонъсгдв:

— Уралан залус, мини ардас!

Кенӧ думб эн? Эн командир Никита
Томилин! Тиигхлӧ, Алексей бас тенд бол-
джана.

Митя бӱсӧсн гранатан тӧӧлдж авад,
командир Томилинӧ дун гарсн газр тал
хурдлв. Ода тер ю кехӧн медв. Цугъар
дорд ӱзгӧс деед ӱзг тал сунад одсн ӧӧдм
газр тал гӱӱлдцхӧв. Зуг гӱӱлдсн ӧмтнӧ кӧ-
лин ӧ болн таслвр угагъар ӧмсхснӧ болн
хая-хая командири дун сонъсгдна.

— Уралан, залус мини ардас! Уралан!
Цугъаргъаланӧ хамдан Митя ӧӧдм тал
давшад, кӧлӧрн газр тулад, гарарн ӧндр
ӧвснӧс татад, мӧлкӧд йовна. Бас нег гар-
тнӧ гранат йовна.

— Уралан, уралан, мини ардас!—гидж
командир дакад хӧӧкрв.

Ода йир ӧӧрхн. Хортнас тӱрӱлӧд деер
гарч авх эркн керг.

— Ӑӧдм деер гарч ирӧд—Кевттн, за-
лус!—гидж командир хӧӧкрв.

Цугъар газр деер унад, таг болад
одцхав.

ДÄВРЛГЪН.

Кевтхд амр. Чапаенок аргъулхан тол-
гъагъан ондäлгъäд бичкн тасрха тенъгр
көкрджäсн деед үзг тал хäläв. Хäläчкн—
киитрäд одв. Мел тедн тал дäврäд юмн
сеткш уга ик, мөртä церг аашна. Нам мөр-
нä кöлин ääд газр äмд юмн кевтä чичрäд
бäәнä.

— Уърмүд, төвкүнär! Команд угагъар
бича хатн!—гисн командирин дун сонъ-
сгдна.

Хазгин церг улм, улм өөрдäд йовна.
Хазгуд мөрнәннъ үкн гүүдлärнъ тегш тее-
гär довтлад йовцхана. Мөрдин äмсхлгън
сонъсгдад йовна. Мөрдин кöлин ä сонъ-
сгдна... Улм өөрдäд, өөрдäд... Ода дäврдж
ирäд, дарад алчкх... Ягъад командир тагчг
бäагъäд бäәнä? Ягъад эн äамшгтä цергиг
эс зогсана?

Генткн ахр команд сонъсгдв:

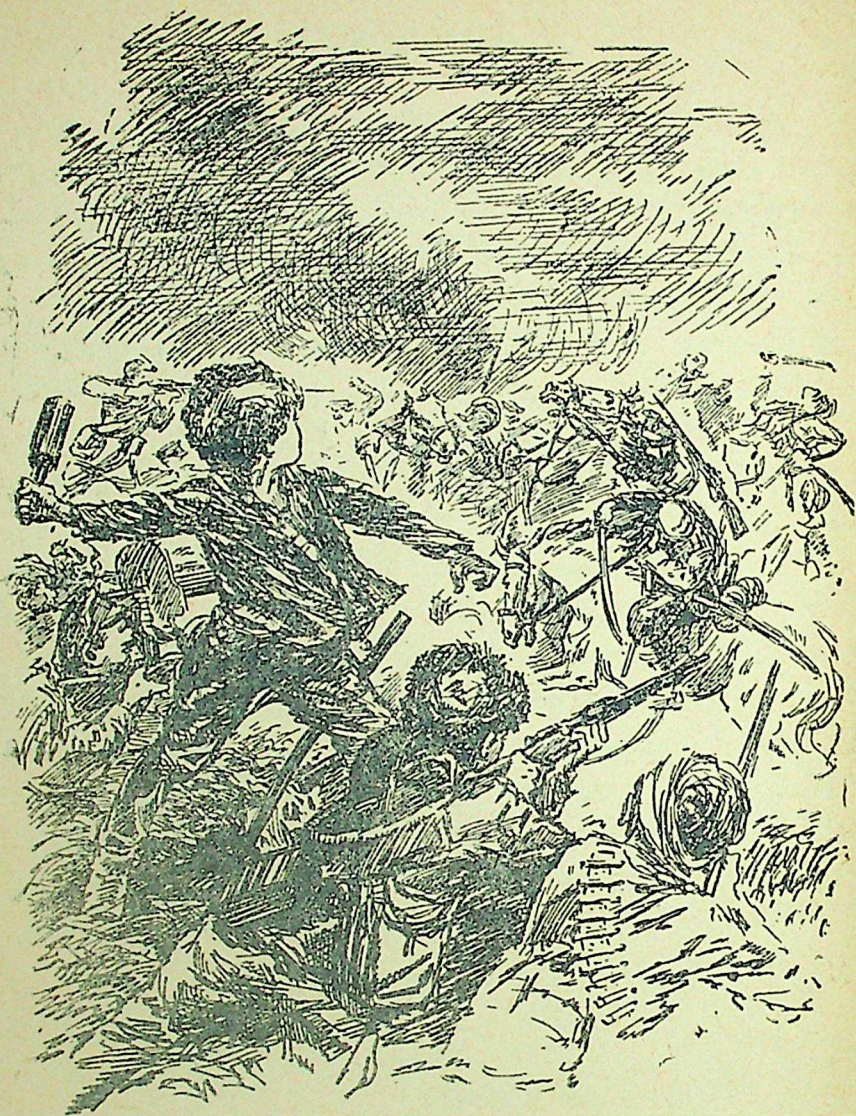
— Дегц хатн!

Дегц буугъин дун гарв... Түүнä ардаснъ
хойрдгчнъ, гурвдгчнъ...

— Гранатар шивтн!

Митя өсрäд босв. Ода тер үзүлх. Аль-
ков! Гаран холагъар дайлдж авад, эврәннъ
äамшгтä цагъан шилән мөрдин хамр дор
шивв. Авцхатн!

Хазгуд зерглäд гилтä күрч ирцхäv, мөр-

Митя ѿсрѣдъ бѣсѣ.

дин цääсн шүдн болн гилвксн чашкс
үзгднä...

— Гранатар шивтн!

Чапаенок талдан гранат тääлдж авад,
хортна өмнäs хурдлв. Автн идцхätн. Хойр!..

Минь эн агчмланы чикн танъхрм дун гарв.
Зөвär элäd газр таслдж өөдән шивäd,
өөдм деер сумд хагърв. Бальчг, чолунла
негдсн халун тасрхаснъ үзг болгънд нис-
лдв. Нег юмн Митян нургъарнъ цокад
оркв. Дакад түнүг эргүлдж авад, зөвär
ууд шивäd оркв. Гарарн дайлчакад, газр
деер унад, ташугъар көлврв.

Дäкдж тер юм үзсн уга. Тер, бу-тов
хойрар тосгдсн хазгуд ääгъäd, баахн зуур
зогсджагъад, хärү эргүлäd ягъдж гарч
зулсинъ үзсн уга.

Тер үзсн чигн уга, сонъссн чигн уга.
Тер эврәннъ бичкн гармудан ногъан деер
делгдж хаяд, тагчг кевтнä.

„ЧАПАЕНОК ЯГЪЛА?!“

Ноолдан зургъан част болв. Зургъан
част Потаповин бригад хазгудин дävрлгъ
сöргв. Зуг үдин алднд хазгуд деегшән
Уральск балгъс давад эндрт хärү ирш
угагъар гарв. Ноолдан чилв. Зуг тегäd оч
Алексей чапаенкиг угалв.

— Митя ягъсмб? Чапаенок ягъла?!—
гигъад аамад, кѳлстѳ манънагъан арчн
йовдж зургъан часин туршарт товин ѳѳр
суугъад орксн довнъ деерѳн гѳѳгъад га-
рад ирв.

Ноолдана эклцѳр Алексейин гаринь то-
хан деегѳр шавтала. Бѳлѳкн улан цусн асх-
рад гарв. Болв Алексей тован хайсн уга.
Тер бийнъ хойрдгч пулеметчикѳрн дѳнъ
кегъад тасрха кенчрѳр боочкад, дѳѳчнрин
зерглдѳнд ѳлдѳд бѳѳв.

Ода Алексей эврѳннъ шавта гаран мар-
тчкад геедрдж одсн Митян тускар сурад
хурдлад йовна.

Кен чигн тѳнд кѳвѳнѳ тускар юм келдж
ѳгч чадсн уга.

Кен чигн Митяг сѳѳгъѳр чигн, ѳрѳгъѳр
чигн, ѳдрѳр чигн ѳздж уга.

— Терчн, нам ѳѳгъад зулдж одсн бол-
взго? гидж негнъ сурв.—Чи тѳнѳгѳн ты-
ловой частъмудар хѳ.

Алексей алнъ болв. Митя зулдж одхий?
Митя ѳѳхий?! Уга тиим юмн болх зѳв уга.

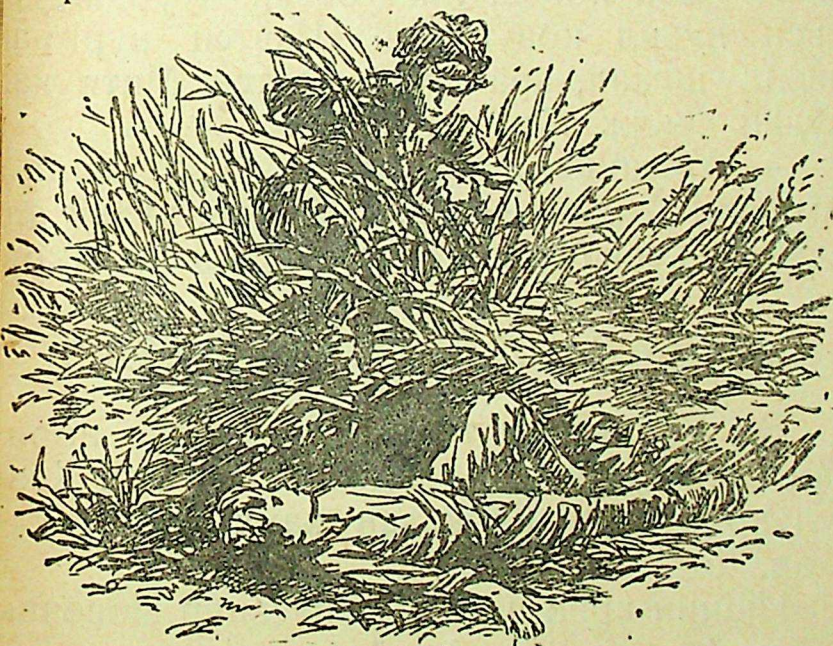
Тер тѳѳнѳснъ гарад, теегѳр носилктѳ
йовад шавтсн улс цуглулдж йовсн сани-
тармуд тал одв. Нам Митяг полковой ла-
зарет тал авад йовдж одсн болхий?

Уга—гидж санитармуд хѳрѳ ѳгцхѳв,
шавта кѳвѳ авсн угавдн. Нам ѳксинъ чигн

зсн угавдн... Чини бийинчнь шавичн боо-
мн...

Алексей гарарн дайлчкад, чапаевцнр
өртә цергиг сөргәд ноолдсн өөдм көө-
гәд йовв.

Тер йир аргъул йовв. Ик болтгъамдж-
агъар нүкн болгъниг шүүрдәд, довнъ
болгъна ард хәләггәд, өндр өвсиг гарарн
ардж хәләггәд йовна. Чапаенок йирин
бичкәхән юмн, йирин медгдл уга чигн бәә-
мн! Санитармуд түнүг үзл уга чигн бәә-
мн. Алексей өөдмиг деегәрн чигн, дора-
гъарн чигн йовв.

—Нигт өвсәр дүүрдж ургъсн нүкнд Алексей көвүг үзв.

Алгдсн кесг улс кевтнә. Шавтсинь са-

нитармуд авад йовдж одцхадж. Болв чапае-
нок альднь чигн уга билä...

— Митя!—гидж генткн Алексей хääкрв.
— Митюша, хәрү өгхнчн!..

Генткн өвсн шарджнънджах мет аргъул
дун, дорас нам йир өөрхнäs сонъсгдв..
Алексей менрдж одв. Йирдән сонъсгдсн
болджах.

Генткн...

— Леша... гисн аргъул ду йосндан
тодрхагъар эн сонъсв.

— Леша, би энд бääнäv.

Алексей дорагшан хурдлв. Тер дорг-
шан гүүдж йовад, нигт өвсär дүүрдж ур-
гъсн нүкнд көвүг үзв. Шавтсн нургъан
өвснд шахад, әрә äмтә кевтсн Митя хар
нүдән секдж түн тал хäläv.

— Митюша, иньг минь, үүрм минь..
Äмдвчи! Äмдвчи!—гидж байрлад уульн ал-
ддж Алексей Митян гарас шүүрч авад хääкрв.

„МОСКВА. ДÄÄНÄ. АДГЪМТА“.

Эн Уральскин төлä ноолдсн сүл ноол-
дан билä. Дакдж ноолдан болсн уга. Хаз-
гуд хойр сара блокадан хамх цокн зул-
цахв.

Июнин арви негндн чапаевцир Новеньк
гидг күүтрин өөр, өмнäsнь тосад гарч ир-
сн Уральскин харсачнрла негдцхäv.

Чапаевцнр балгъснд ик шуугата музыкин
айсар орцхав. Цуг уульнцмуд улан туг-
мудар кеерүлгддж. Амтн олар хурдж сулд-
качнран тосцхав.

Деегшән махлас болн цецгәс нислднә.
Нарн деер манъхана. Улан тугмуд хаврин
улан цецгәсәс герлтә.

Ӯр Чапаев өмннъ сәәхн гидг өндр мөрн
деер йовна. Түүнә нерн ик байртагъар
давтгдәд бәәнә. Минъгън гармуд түн тал
кенъкнсн үнртә—шар, көк, улан цецгәс
шивлдв.

— Диилгдш уга Улан церг менд бол-
ха!

— Ура Чапаевд!

— Героическ командирмүдт болн дәäch-
ирт ура!

Тер өдр командарм үр Фрунзе, Ураль-
киг хазгудас цеврлсн зәнъг авчкад, Мос-
ква, үр Ленинд адгъмта радиограмм өгв.
Москва. Дәәнә. Адгъмта“

„Эндр арвн хойр часла Уральскин бло-
кад авгдв. Мана частьмуд балгъснд ордж одв.

Командарм Фрунзе.“

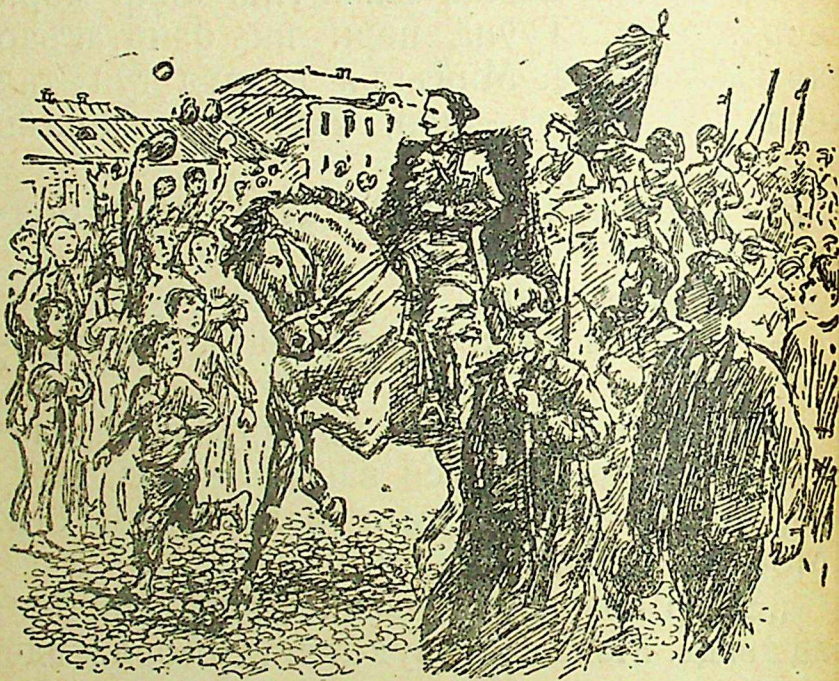
ЛАЗАРЕТД.

Митяг амтин герлтә болн нарта палатд
рулв. Тер больничн орн деер кевтн кев-
дж, секәтә терзәр сонъмджта музыкин

болн байрлад хяакрсн амтнă ду сонъсв.

Дигтă арвн хойрла Уральск балгъсна
гол площадь деер парад эклв, парадиг ўр
Чапаев бийнь эклв.

Митяд йир саянăр сонъсгдна, нам
бийнь эврăннь хурдн савгъртагъан даяч
нрин зерглăнд зогсад площадь деер пара
дт орлцджасн болдж медгднă.

Чапаевцир балгъснд музыкин айсар орв.

Тер нудан аньчкад нам цугинь илднь
йосндан болджах метър санв. Чапаев эв
рăннь мора̀рн цергин омнăгъя̀р, хар зан
чан делскăд хурдлулдж йовхнь ўзгдс

болдж медгдв. Нарн ягъдж солнѣтрдж,
музыкин гилвксн турваст тусдж наацахнѣ.
Тер бийнѣ бас ягъдж мѣрѣр халу дѣрѣлдж
дурта комдивиннѣ ѡрѣгѣән наадк дѣѣчнрѣтѣ
гарч ѣовхнѣ цугѣар ѣзгдсн болдж медгднѣ.

Уульнцас эврѣннѣ Чапаян ѣѡрѣгѣѣд
хѣѣкрсн дѣѣчнрин дун сонѣсгдна, Митя де-
рѣсн ѡндѣгѣѣд стройд ѣовх метѣрн чанѣ-
гѣар хѣѣкрв:

— Ур-ра.

Дарунѣ парад чилв. Палатд дѣнѣ-дѣ-
лѣрѣд, эвго болв. Мел дарунѣ гилтѣ бат-
хнс шуугад гарв. Митян нургѣн менрѣд
бѣѣнѣ. Тер муурад нѣдѣн анѣчкад инцклв.

— Ундасджанав... ундасджанав...

Дарунѣ тѣѣнѣ орна ѡѡр кѡлин ѣ сонѣ-
сгдв. Нег кѣѣнѣ гар тѣнд кружка ус ѡгѣд,
танѣдг джѡѡлн дуугѣар келв:

— Мѣ, Митя, уучк...

Митя гаран сарсагѣад, нѣдѣн секчкѣд,
чочад ѡсрѣд одв.

Орна ѡѡр ѣр Чапаев зогсджана.

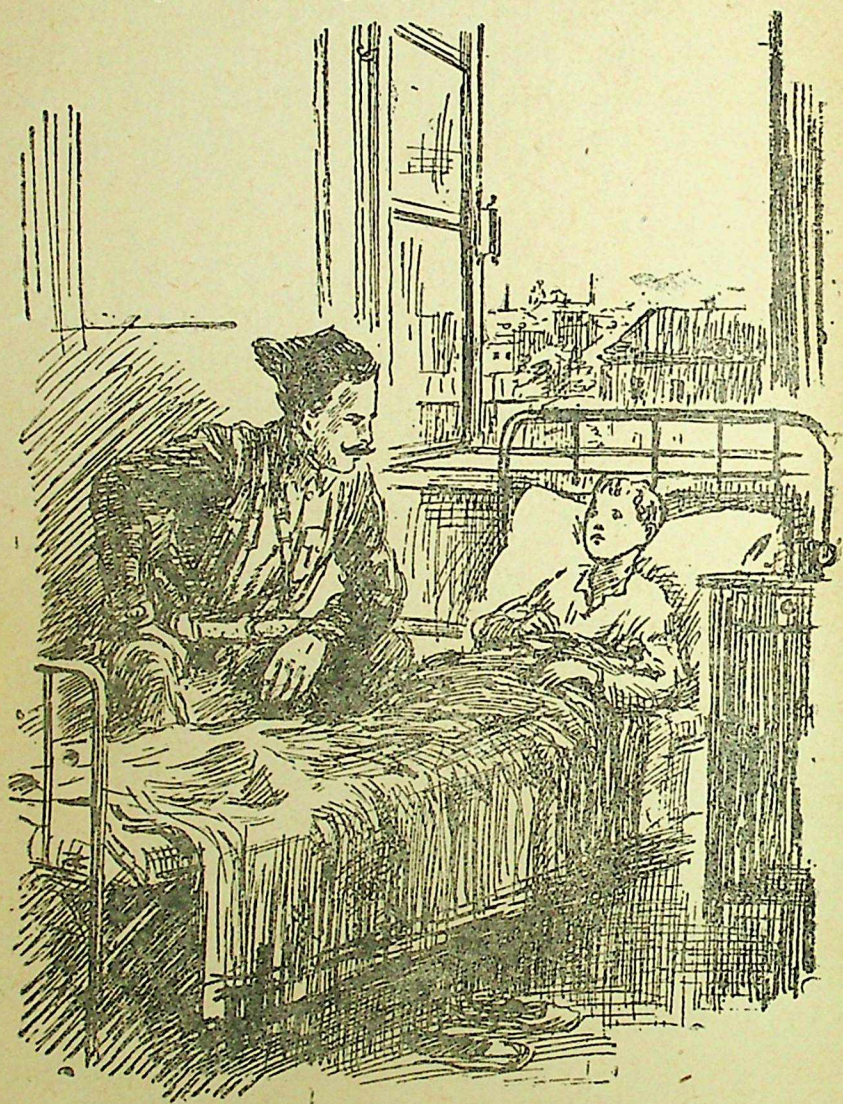
„ОДА ЧИ ЁОСТА ДѢѢЧЧ:“

Ўр Чапаев Митян ѡѡр дегд удан суусн
уга. Митяд негл цѡѡкн минут нисѣд одсн
болдж медгдв.

Олн зѣсн кергѣдин тускар кѣѣндцхѣв.
Икнkdнѣ ѣр Чапаев келѣд бѣѣв, Митя зуг

маасхлздж инӑгӑад, толгӑагӑарн гекӑд
бӑӑнӑ.

— Кӱлӑджӑ дарунь дӑн чилх... Ода

Цугӑар сургӱль сурцах, тиигдж ӱр Ленин келӑ...

дала цаг үлдсн уга... Шидрәс цагъачудиг
көөгъад әрлгъхвдн...—гидж үр Чапаев
Митя тал өкаджәгъад келдж бәәнә.

— Көөхвдн гинти,—гидж Митя аргъул-
хан сурв.

— Эркән уга көөхвдн! Талданар болх
зөв уга... Манд шин бәәдл тосххд саал-
тг болсн улсиг цугтнь көөхвдн... Көөгъад
гаргъчкла, сургъуль сурхч. Чи сургъуль
сурхар бәнчи?

— Сурх дуртав! Би танла... әдл... зөрмг
болхар бәәнәв. Чапаев инәмсклв.

— Болхч, эркән уга болхч! Сургъуль
чигн сурхч! Би чини дүнъгә настадан га-
ха хәрүлләв, чи тиигш угач. Сургъуль сурх
мөнъгн уга билә, тегәд намаг гаха хәрүл-
хд өглә. Чамд тиим юмн үзгдш уга...
Эркән уга ик сургъульта күн болх... Цу-
гъар сургъуль сурцхах, тиигдж үр Ленин
келлә. Ленинә келсн юмс цугъар үнн,
цугъар эркән уга күцх зөвтә! Невчкн зуур
тагчг бәәджәгъад, хоолиннь дуунас тал-
дан айс гаргъдж келв:—Митя, чи зөрмгин
тускар келвч! Сонъсджа дү көвүн: эврәннь
әмән ююна төлә өгч йовхан, ююна төлә
ноолддж йовхан медхлә, зөрмг болдмн, юн
чигн чамаг зогсадж чадш уга юмн, эврән-
нь бәәсн чидлән чилтл ноолдад йовхч.
Медвчи, Митя?

— Медв...—гидж Митя нүдән галлзу-
лдж келв.

Чапаев Митян эцсн гаринь авад, мендл-
джягъад келв:

— Манъгъдур чамаг Саратов орулх!

— Ягъад Саратов орулджахмб?—гидж
Митя чочв.

— Би Саратовд одш угав...

— Гярг! Ююнасьнъяанач? Саратовд бол-
ницмүднь сән... дарунъ эдгәх.

Чапаев Митян толгъагъинь илчкәд
келв.

— Нә, Саратов эс орхла... бәг... Эндән
шулугъар эдг... Эдгсн цагтчн бийдән ор-
динарец кедж авнав.

Чапаенок байрлв.

— Өсхнь, яяхмб?!—гидж бийән эс итк-
сәр доран ду гарв.

— Гем уга... Ода чи өсдж одвч, ода
чи йоста дәәчч!

ГУНДЛАТА ЗӘНЪГ.

Зуг Митяд Чапаевин ординарец болг-
дсн уга. Түүнә шавнь уданар татад муу-
гъар эдгәд бәәв, чапаевцнрин дивизий да-
кн походт гарад, көк тенъгсин көвән теег-
мүд орад Гурьев балгъсн тал одхд, Митя
лазаретдән бәәгъятә билә, доктр нам
дүнънәд болв чигн кезә эдгхиннь болн

кезä тер дакдж ноолдачнрин зерглдän
орлцдж чадхинь келдж чаддг уга билä.

Хойр сар шаху болв. Сентябрь сар
эклв. Нарн цондж халадмн. Намр болсн
бийнь зунла äдл бütнъгү халун билä.

Чапаенок бичкнär сән болад ирв. Сүүл-
днь күладжäsн байрта öдрнь болв: доктр
мел эргүлч гив, нам эндрин бийднь эврä-
ннь частин түрүнднь йовдж чадхмч гив.

Шовун мет, гаран делäд, амбулаторас
доргшан девснъгär, эврәннь палат орад,
нисдж йовна.

— Авгъ Тимошенко! Авгъ Тимошенко!
—гидж хаджудан шаван боолгъчкад кев-
тсн, бичкн пулеметчикиг дууддж хääкрв.—
Авгъ Тимошенко! Нам эндр болв чигн,
манъгъдур болв чигн часть орджанав!..
Сонъсджанав?.. Нам эндр болв чигн, манъ-
гъдур болв чигн...

Болв бичкн пулеметчик түнд хärүднь
инäsн уга, түнүг даларнь цоксн уга, түн-
лä хамдан байрлсн уга.

Бичкн пулеметчик гарарн нүдän бärä
орн деерän сууна, нам түн тал хäläsн
чигн уга.

Авгъ Тимошенко... гичкн Митя таг
болчкад түүнä чирä хäläv.

Пулеметчикин халх деегүр нольмсн гоо-
джад бäänä. Тер уульджана.

— Авгъ Тимошенко.. Ягъвч?!

Тегäd оч Митя минь ода фронтас, Ча-
паевск дивизий бääсн Лбищенск гидг
балгъснас ирсн гундлта зәнъг сонъсв.

Сентябрин тавнд, өр цäätл Лбищенск
гидг теегин балгъсиг хазгудин церг
эргүлдж авад, дäврдж орад бääсн улсинь
цугинь дарчкидж.

Бääсн чидлән чилтл чапаевцнр балгъс
харсад, анъ мет хортдудла, ноолдв. Өр
цääхин алднд тедн цöөкрäд ирв, зуг нег
цöөкн зöрмгнь үлддж. Үлдсн улс дотр үр
Чапаев билä. Тер шавта билä. Түүнä чид-
лнь чилäд ирв. Тер цааранднь эврәннь
тöрскән харсдж чадш уга болв.

Тегäd итклтä дääчнрнь түнүг Урал го-
лин көвä тал көтлäd авч одв. Тедн Ча-
паевиг гатлгъхар седв. Тедн эврәннь үр
болн командириннь äминь харсхар седв.

Болв хазгудин сумн Чапаевиг күцв.
Тегäd Чапаев Урал голин киитн уснд
мөнъкändән булхад үлдв.

Петя Исаев түүнä энкр иньгнь болн
ординарцнь сүл минут күртл эрг деер бääv.
Тегäd Чапаевиг үксинь үзчкäd, эврәннь на-
ганас зургъан сум хортн тал илгäчкäd,
сүл доладгчинь алдл уга эврәннь зүркärн
хагъад орулв.

ГУРЬЕВИГ ОРУЛДЖ АВЛГЪН.

Чапаев үкснä туск гундлта зәнъг сонъс-

сна хөөн Митя хэрү хәрэд уданд гемтв.
Эдгтлән кесг долан хонгт гемтә бääв.
Сәәтр чинән орад уга бääтлнь Федосей
Михалыч түнүг эврәннь селә орулад яс-
рулхар авч одв.

Январин тавнд Чапаевск дивизий Гурьев
балгъсиг эзлв. Йир ик зер-зев хортнас
буладж авгдв: минъгъ гар бу, кесг зун
тов, кесг зер-зев, кесг арвн бронемашин
болн самолетмуд, йир ик сумн Советск
орн-нутгт күртв.

Хазгин цагъан цергин үлдл тарад хуурв:
зәрмнь кел бәргдв, зәрмнь границ гатлад
Персий, Афганистан ордж зулцхав.

Гурьев орулдж авсна хөөн туркестан-
ск фронтин командарм үр Фрунзе, Мос-
ква, Кремль үр Ленинд диилврин тускар
сонъсхв. „Уральск фронт даргдв. Эндр өр
цääджәтл Н-ск аярмин кавалерий, гурвн хон-
гин дотр 150 дууна йовад, хортна бүгджәсн
Гурьев балгъсиг болн цааранднь Көк
тенъгсин көвә күртл эзлдж авв.
Цааранднь илткгдджәнә“

ЦАГЪАН МӨНЪГН ЧАШК.

Нег дакдж февралин эклцәр, селәнд
бääсн Федосей Михалычд посылк ирв.

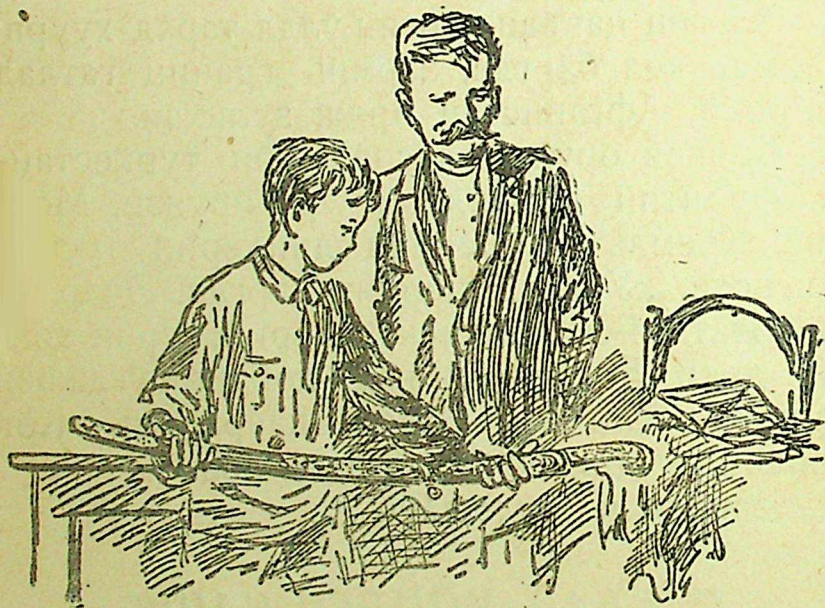
Тернь мишкәр орагъад, кирвтәр боодж
орксн болн лацлад тиизлчксн эвтәкн багла

билä. Мишг деернъ химическ карндашар
Митян эврәннъ, эцкиннъ болн өвкиннъ
нерн бичätä.

— Сек!—гидж Федосей Михалыч, поч-
тас одад авч ирчкäд заkv.

— Митя секв.

Хату кенчрин захинъ эргүлäd оркхла,
Митя тал нүдн хальтрм гилвксн юмн гилс
гигъад одв, Митя нам нүдän анх кергтä
болв.

Цагъан мөнъгär сармнад кеерүлдж кесн чашк стол
деер тäвгдв.

Кенчр цаасн хойр дотрас гаргъдж ав-
сн, цагъан мөнъгär кеерүлдж кесн чашк
стол деер тäвгдв. Чашкла хамдан ик-ик

үзгүдär Лешин гарар бичгдсн бичг бääдж.
„Менд, Митя! Гурьев орулдж авхд
йовсн, сäänär ноолдсн дääчнрт мөрä өгчä-
хд, мана көвүд чини тускар санцхав, герои-
ческ комдив Чапаевин командт ягъдж
зöрмгär ноолддж йовсичн ухалцхав, төрс-
кн орн-нутгиннь төлä äмән. өгхдән эс äрв-
лсичн санцхав. Тегäd мана дивизин көвүд
чамаг сән гисн дääчнрлä äдлär мөрälхмн
гидж шиидцхäv.

Дакад би чамд командир болсан бич-
хär бääнäv, Гурьевин төлä ноолддж йовх
ноолданд зöрмг кевär үксн Никитä Томи-
линä ормд, эскадрона командир болвв.

Дääнä йовудин чини хуучн иньз

Алексей Новиков“.

Орчулснь Энкädän Я.

Редакторнь Шалвра Г.

Тех. редакторнь П. Швачко.

Корректормуднь Ялмтин Г. болн Босхмджин Д.

Сдано в набор 25/XII-41 г. Подписано к печати 3/IV-41 г. Бум. 60X92¹/₁₆. Печ.
лист. 6. У-а.-л 3. Знаков в печ листе 27.000. Тираж 5.150. Заказ 2778.

ЛС1262. Типография № 1, НКМП, — КАССР, г. Элиста.

Мята	3
Нег дэвдэж асхар	4
«Эцэм ягсэмб»	5
«Ур Чапаев хамав?»	6
Анхгайгт	7
Төрүн ганцарч	8
Завчта күүн	11
Төгөд Чапаев болхий?	14
Мита качавр болв	15
Мити Алексейтай таныгдна	17
Митя гинчд одв	19
Митян ухан	21
Болв Чапаев хол билэ	22
Тарантас дээр пулемт	23
Джозач Аверьк	24
Зүлэд гарцхав	28
Чапай күүрч ирв	29
Штабт болси совещань	30
Чечик мөри	33
Ноогдана бми	34
Ноолдан ээлв	36
Давригьян бми	37
Цев дотр	39
Чечикин үкл	41
«Уралан, минн ардас»	42
«Новий, чамаг үр Чапаев дууджана!»	45
«Тарув ода, тарув ода»	47
«Чапаенок»	49
Мити даяч мөр авчана	51
Митя авгь Федосейтай мөндөджана	52
Уральск фронтур	56
Эскадрони Томляни	57
«Өгш угав гихла, болад байх угон!»	59
Алексей зөв огчдхт	60
«Бичэ тавтхы гилэ»	61
Чапаевин бичг	62
Походт	65
Утана үнр хамагтас гарчана?	66
Чапаев үг нелн гиджана!	69
«Ур Ленинд ура»	70
«Хяру эрг, Чапаенок!»	73
Утан гал хойр дотрагьур	74
Сбогтын амрагын	76
«Хазгуд»	77
Давригын	79
«Чапаенок ягъла!»	81
«Москва, Даян, Адгьмта»	84
Лазаретд	85
«Ода чи йоста даячч!»	87
Гундлта заньт	90
Гурьевиг оруудж авчтын	92
Магьан мөнхгн чашк	93

17263 -

39
Уинь 2 арслиъ